

Nora Norra kyrkogård

Nora socken, Nora kommun, Örebro län, Västerås stift

Inventering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar 2016

Louise Anshelm
Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen
Rapport 2016:16

Engelbrektskatan 3
702 12 ÖREBRO
Tel. 019-602 87 00
www.olm.se

Texterna samt bilderna i denna rapport har licensierats med Creative Commons licens.

www.creativecommons.se

Texterna i denna rapport är skrivna av Louise Anshelm eller Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen om inget annat anges.
Bilderna i denna rapport är tagna av Louise Anshelm eller Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen om inget annat anges.

INLEDNING	5
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	5
METOD	5
BLANKETTER OCH RAPPORTER	5
FOTOGRAFIER.....	6
ARKIV	6
URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR	6
ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR	8
HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE	9
NORA NORRA KYRKOGRÅRD	11
NORAS HISTORIA I KORTHET.....	11
NORA KYRKA	12
KYRKOGRÅRDENS HISTORIA.....	12
ALLMÄN KARAKTÄRSBESKRIVNING	15
KYRKOGRÅRDSBESKRIVNING	18
KVARTERSBESKRIVNING	22
KVARTER 1.....	22
KVARTER 2.....	23
KVARTER 3.....	25
KVARTER 4 OCH 5	26
KVARTER 6.....	28
KVARTER 7.....	29
KVARTER 8.....	31
KVARTER 9.....	33
KVARTER 10.....	35
KVARTER 11.....	37
KVARTER 12.....	38
KVARTER 13.....	39
KVARTER 14.....	41
KVARTER 15.....	43
KVARTER 16.....	45
KVARTER 17.....	47
KVARTER 18.....	49
KVARTER 19.....	51
KVARTER 20.....	52
KVARTER 21.....	53
KVARTER 22.....	55
KVARTER 23.....	57
KVARTER 24.....	59
KVARTER 25.....	61
KVARTER 26.....	64
SAMMANFATTNING	65
BRISTER OCH ÅTGÄRDER	70

GRAVVÅRDAR AV KALKSTEN	70
GRAVVÅRDAR AV JÄRN/GJUTJÄRN - INDUSTRIHISTORIA.....	70
VÅRD AV GJUTNA GRAVVÅRDAR.....	71
SLUTORD	72
KÄLLOR OCH LITTERATUR	73
TRYCKTA KÄLLOR:.....	73
MUNTLLIG KÄLLA:	73

INLEDNING

Kyrkogårdar och begravningsplatser är ofta anläggningar med en lång historia. Genom deras framväxt och utveckling över tid utgör de värdefulla kulturmiljöer. Det är av stor vikt att dessa miljöer vårdas och bevaras inför framtiden på ett föredömligt sätt.

En vandring på kyrkogården berättar om lokalbefolkningen och dess lokala historia. Inskriptioner på gravvårdarna kan berätta om yrken, vilka vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten, och släkter kan följas bakåt i tiden. Gravvårdar och även kyrkogårdar uppvisar arkitektoniska strömningar och skiftande ideal samt visar på äldre tiders hantverksskicklighet i detaljer som till exempel sten- och gjutjärnsarbeten.

Gravvårdarna visar även på olika samhällsklassers gravskick vilket är av stor vikt att värna om. Särskilt värdefull är den äldre indelningen i köpta och allmänna gravar. För gemene man kan det troligtvis vara lättare att förstå det kulturhistoriska värdet av de praktfulla och storskaliga gravvårdarna men lika viktigt är det att slå vakt om de mindre och anspråkslösa gravvårdarna då även de kan ha ett lika högt kulturhistoriskt värde.

Det är inte bara gravvårdarna som utgör viktiga komponenter i kyrkogårdsmiljön utan även andra element såsom gravplatsernas växtlighet, träd, murar, grindar, beläggning etc. Detta är något man bör väga in vid dagens förändringar som genomförs för att underlätta den praktiska skötseln av kyrkogården.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

ÖLM diarienummer: 2015.230.042

Dokumentation: Örebro läns museum

Tidpunkt för arbetenas utförande: Under våren till och med hösten 2016 har representanter från Örebro läns museum genomfört fältarbetet av kyrkogårdsinventeringen, rapporten har sedan sammanställts under hösten 2016.

METOD

På uppdrag av Nora Bergslags församling har Örebro läns museum genom Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen och Louise Anshelm utfört inventering av Nora norra kyrkogård. Inför uppdraget fördes en diskussion angående upplägget mellan Örebro läns museum och Bengt Einarsson, kyrkogårdsföreståndare och fastighetsansvarig. Inventeringen omfattar de gravvårdar som bedömts värdefulla respektive mycket värdefulla i enlighet med Centrala Gravvård Komitténs föreskrifter. Den kulturhistoriska bedömningen av gravvårdar är gjord av Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen samt Louise Anshelm.

För att säkert veta att rätt gravvård inventerades hade undertecknade med sig i fält församlingens information från gravregistret samt gravkartor.

Blanketter och rapporter

De gravvårdar som bedömts ha ett kulturhistoriskt värde har dokumenterats med hjälp av en inventeringsblankett (se bilaga) och fotograferats. Det är en blankett för varje gravvård. Varje inventeringsblankett innehåller även en bild.

Sammanställningen, som gjorts i form av en rapport innehåller historik över begravningskicket i Sverige, historik för orten, historik över kyrkogården, en beskrivning av kvarteren samt samtliga blanketter med de gravvårdar som bedömts vara kulturhistoriskt värdefulla. Blanketterna redogör bland annat för gravvårdens gravplatsnummer, kvarter, inskription, titel, material, form, stil, skador och kulturhistoriskt värde med urvalskriterium samt en bild.

Originalmaterialet till hela inventeringen förvaras på Örebro läns museum. Inventeringen levereras till Kyrkogårdsförvaltningen dels i pappersform, dels på ett USB-minne. En CD kommer även att tillställas länsstyrelsen i Örebro län samt Västerås stift.

I rapporten avser begreppet gravvård den synliga gravanordningen med t.ex. omgärdning, växtlighet, ytmaterial, skulptur, sten, kors osv.

Vid bedömning av kulturhistoriska objekt behöver man i regel ett tidsperspektiv på några decennier. Kulturmiljövården brukar därför avstå från att ta ställning till objekt som är yngre än ca 30 år. Undertecknad har därför inte inventerat gravvårdar som är yngre än 1980-talet.

Fotografier

Bilderna har tagits med digitalkamera. Bilderna har både fungerat som arbetsmaterial under rapportarbetet och vid bedömningen av det kulturhistoriska värdet. Bilderna och rapporten finns på det USB-minne som levereras till församlingen.

Arkiv

Inför inventeringsarbetet har vi gått igenom Örebro läns museums arkiv samt använt litteratur och andra inventeringar som underlag. Information gällande personhistoriskt värdefulla gravvårdar har skett muntligt vid vandring på kyrkogården. Åke Mossberg, Nora, har gett värdefull information om personer gravsatta på Nora kyrkogård.

URVALSKRITERIER FÖR SÄRSKILT BEVARANSVÄRDA GRAVVÅRDAR

Kriterier

Följande urvalskriterier har använts vid kyrkogårdsinventeringen vid Bodarnekyrkogård för att peka ut de särskilt bevaransvärda gravvårdarna:

- Gravvårdar av gjutjärn eller med järndetaljer
- Gravvårdar av kalksten
- Gravvårdar med speciell konstnärlig utformning
- Gravvårdar med tidstypisk och/eller representativ utformning
- Gravvårdar med titel/titlar
- Gravplatser av person- och bygds-/ortshistoriskt intresse
- Gravvårdar före år 1900
- Gravvårdar med samhällshistoriskt intresse
- Gravvårdar med järndetaljer

Gravvårdar av gjutjärn eller med järndetaljer

På Nora norra kyrkogård finns ett flertal gjutna gravvårdar. Samtliga gravvårdar i järn är medtagna i inventeringen.

Gravvårdar av kalksten

Samtliga gravvårdar av kalksten har tagits med i inventeringen på grund av materialets historia och betydelse i länet. Kalksten har sedan medeltiden brutits i Bergslagen för att användas som både mursten och som murbruk i flertalet kyrkobyggnader samt vid järnframställningen vid de många bruken runt om Bergslagen. Under 1900-talets början fick kalkstenen ett stort uppsving när den rena naturstenen kom på modet.¹ På kyrkogården finns gravvårdar bevarade från 1700-talet t.o.m. tidigt 1900-tal. Även mindre bemedlade lät tillverka gravvårdar i kalksten dock inte lika konstnärligt utformade men med samma typ av grundbearbetning.

Gravvårdarna är i varierat skick, flertalet stenar är olyckligtvis så hårt åtgångna att de särdrag som utmärker stenarna, håller på att försvinna. Stil, ornamentik, symboler och stenhuggeritekniker är ett antal gemensamma drag som förenar ett flertal stenar från olika kyrkogårdar runt om i länet. Gravvårdarna i kalksten är en viktig del av det konstnärliga industrihistoriska kulturarvet i länet.

Konstnärlig utformning

Kriteriet konstnärlig utformning inkluderar både gravvårdar med hantverksmässigt utförande och s.k. ”katalogstenar” som är mer arbetade än medeltalet.

Tidstypisk och representativ för sin tid

I inventeringen har ett antal gravstenar valts ut som tidstypiska eller representativa för sin tid. Syftet är att belysa variationen i stil från olika tidsperioder och även att visa att utformningen av en gravvård var beroende av vilka ekonomiska resurser som stod till buds.

Gravvårdar med person- eller lokalhistoriskt intresse

Information gällande personhistoriskt värdefulla gravvårdar har skett muntligt vid vandringar på kyrkogårdarna. Vid Nora norra kyrkogård har Åke Mossberg varit uppgiftslämnare.

Mycket av informationen gällande gravvårdar med personhistoriskt värde har berättats muntligt av ovanstående person men även hämtats från lokalhistoriska böcker, samt internet.

Titlar/Yrkesgrupper

Inventering av gravstenar och deras inskriptioner ger inblickar i bygdens historia. Gravstenarna berättar om vilka människor som levtt och verkat i trakten och ger information om samhällets näringar vid olika tidpunkter i historien. Yrken kommer och går då samhället förändras och ett antal titlar som finns representerade på kyrkogården förekommer inte längre. En annan aspekt är att yrkena talar om klasstillhörighet och social status. Det kan därför vara av stort intresse att uppgifter om yrke och år dokumenteras. Man bör dock ta i beaktande att bevarade gravstenar vanligtvis tillhört dem som hade råd att skaffa sig en gravanordning.

Orts-, by- och gårdsnamn

ca 230-40 stycken gravvårdar har Orts-, by- eller gårdsnamn. Gravvårdarna är bevaransvärda och bidrar med värdefull information om bygdens historia.

---

¹ Örebro Läns Museum, Gustafsson, L. (2009) *Y som i Yxhult, Ytong och Mexi från Hällabrottet/Yxhult och Kvarntorp*. Örebro: ÖrebroLäns Museum

Samhällshistoriskt värde

Titel eller inskription som berättar om historiska samhällsförändringar.

ÅTERANVÄNDNING AV GRAVVÅRDAR

I dag är tankar om hushållning och återanvändning av naturens resurser högaktuella. Centrala gravvårdskommittén tog 1998 (uppdaterad 2007) fram en skrift, ”Gravvårdar - allmänna råd för bevarande och återanvändning”, som belyser möjligheterna till detta, råd för att värna, bevara och återanvända gravvårdarna på kyrkogårdarna. Återanvändning av gravanordningar och gravstenar uppfattas av många som en svår fråga. Det förekommer i Sverige och är på vissa håll en sed men på andra håll en helt främmande företeelse.

En kulturhistoriskt värdefull gravvård med måbärshäck och mönsterkrattad sand som är möjlig att återanvända, kvarter 1.

Nora norra kyrkogård har kulturhistoriska gravvårdar som går att återanvända. Innan beslut om återanvändning kontaktas Länsstyrelsen i Örebro Län alternativt Örebro Läns Museum. Kyrkogården som helhet utgör ett historiskt dokument och var åtgärd eller förändring kräver att en diskussion förs.

Det är av stor betydelse att strukturen bevaras och att gravvårdar återanvänds i den mån detta är lämpligt. Flertalet gravvårdar har en gravsten som inte är lämplig att omarbota, och där det kulturhistoriska värdet riskerar att påverkas enskilt eller i den miljö/det sammanhang den är placerad i. Att hålla kyrkogården ”levande” är både relevant och möjligt. Goda exempel finns på kyrkogårdar där exempelvis stenramar i ett välbevarat kvarter återanvänts för askgravar eller där befintliga och kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar kompletterats med en mindre liggande gravsten.

Rekommendationer angående enskilda gravvårdar saknas i de flesta fall utan bedöms från fall till fall.

HISTORIK BETRÄFFANDE BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

Källor: *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, *Kyrkogårdsinventeringar av Hille kyrkogård, Gästrikland, Misterhults kyrkogård, Linköping stift och Norra kyrkogården, Askersund*.

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så sätt att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. Vanligt förekommande är att en begravningsplats rymmer ett kapell inom sitt område.

I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bland annat att bränning av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt större utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogården delades upp i olika områden, först mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligtvis av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen fanns i form av stenkors, tumbor och hällar. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller av ett träkors. Välbärgade människor begravdes redan under medeltiden även inne i kyrkan.

Under 1600-talet var det kyrkorummets, fristående gravkor, inredda gravrum m.m. som utgjorde platsen för de välbärgades gravar medan gemene man begravdes på kyrkogården. Vanligt var att kyrkogården omgärdades av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som den då kallades, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, kallmurad. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på flera sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till men rent praktiskt genomfördes inga omvälvande förändringar på kyrkogårdarna under 1700-talet.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut tilltog protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs smittospridande, ohygieniskt och orsakade stort obehag, framför allt sommartid. I början av 1800-talet genomdrevs en författning som krävde trädplanteringar och striktare planer på nyanlagda kyrkogårdar. År 1815 förbjöds begravningar inne i städer och byar, begravningsplatserna skulle anläggas utanför tätorterna. Dessa bestämmelser kan ses som ett resultat av den debatt som förts under 1700-talet.

De nya kyrkogårdarna var symmetriskt uppbyggda med gångar, kvarter och trädalléer. Trädplanteringar var ett viktigt inslag och framförallt på de nyanlagda kyrkogårdarna där det tillämpades en stram parkkaraktär. Landsortens kyrkogårdar var emellertid fortfarande enkla med sparsam vegetation, möjligtvis hade en trädkrans planterats.

Mot slutet av 1800-talet hade kyrkogårdarna utvecklats till det utseende som vi idag förknippar med en äldre kyrkogård. Fler planteringar hade anlagts samt lummiga alléträd, hängträd och vintergröna häckar. Vid denna tid blomstrade även stenindustrin och gjuteriverksamheten, nya metoder underlättade bearbetningen av hårdare sten som granit och diabas vilket bidrog till att gravvårdarna började massproduceras. Med nya förutsättningar förändrades även gravstenarnas dekor, från sparsam till rikligt ornamenterad med tydlig symbolik. De vanligtvis höga vårdarna av granit, marmor, och kalksten samt järnstaket, gjutjärnsurnor och gjutjärnskors är karaktäristiska för slutet av 1800-talet.

Kyrkogårdar och begravningsplatser indelades i olika områden, dels där den dödes familj fick köpa gravplats, dels områden som var kostnadsfria. Dessa senare områden kallades vanligtvis

allmänna linjen, s.k. linjegravar. Här begravdes människor i den ordning de avled. Detta sätt att begrava ansågs vara mycket fördelaktigt eftersom gamla gravar åter kunde öppnas när kyrkogården var fullbelagd. Följden av detta blev att stora grupper i samhället, de fattiga och anonyma, förblev anonyma även efter döden. Begravnings sättet med linjegravar förekom ända in på 1960-talet.

Del av en välbevarad rad med allmänna linjegravar i kvarter 24. I raden finns träkors, liggande samt stående gravstenar från 1940-talet.

Under 1800-talets senare del blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostade gravvårdar. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer exklusiva. Parallellt med den strikt anlagda kyrkogården började man mot slutet av 1800-talet anlägga kyrkogårdar med en mindre stram utformning, inspirationen hämtades från den engelska parkens friare former och landskap.

Skogskyrkogårdar, som i Sverige blev populära under 1900-talets första hälft, kan sägas ha utvecklats från den friare parkkyrkogården. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena. Under 1900-talet accelererade massproduktionen av gravstenar och strängare utformningsbestämmelser ledde till att gravvårdarnas variationsrikedom efterhand försvann. Även vegetationens utformning blev enklare. Stora gräsmattor med enkla rygghäckar blev vanliga istället för grusgravar och olika häckarrangemang. Träden är dock fortfarande dominerande på kyrkogårdarna. Skogskyrkogårdarna däremot har en variationsrikedom i formspråk och vegetation, trots att gravstenarna liknar dem på övriga kyrkogårdar.

Gravkvarteren från 1950- och 60-talen kännetecknas av kraven på rationell skötsel och enhetlig utformning. Detta har bidragit till nästan identiskt lika gravvårdar stående i rad med rygghäckar mellan raderna. Gångar såddes igen för att ingå i den allmänna gräsytan, arbetskrävande häckarrangemang eller kantstenar runt vårdarna togs bort och alléträd gallrades ut.

De senaste årtiondena har de stränga reglerna för gravvårdarnas utformning mjukats upp och gett ett större utrymme för personligt formspråk.

NORA NORRA KYRKOÅRD

Noras historia i korthet

Källor: Källa: *En vandring i Nora* av Claes-Göran Wetterholm

<http://www.visitnora.se/omnora/historia.4.561d3f89126b997e42180001240.html> (2014-12-30)

Kulturhistorisk karakterisering Nora kyrka. Borg, A. 2003.

Nora är centralort i Noraskogs bergslag, där det funnits otaliga gruvor och hyttor från medeltiden fram till 1960-talet. Som en följd av bergshantering växte det vid Norasjön upp en handelsplats som fick stadsprivilegier 1643.

Det som lade grunden till Bergslagens och Noras välstånd var bergsbruket, här fanns både malm och skog, vilket var nödvändigt för framställningen av järn.

Noraskog var från början ett sockennamn och kan spåras till början av 1300-talet. Nora kyrkby var länge mycket oansenlig. Nora Kyrkebol fick genom Gustav Vasa sin rätt som marknadsplats bekräftad 1527², bergsmännen i trakten fick sälja sitt järn och torghandel fick bedrivas på lördagar. Nora kyrkby kom att blomstra ända fram till den förödande stadsbranden 1608. Då 33 av byns 44 gårdar lades i aska. Nora hämtade sig så småningom från branden, delvis med hjälp från statsmakten.

Under drottning Kristinas förmyndarregering föreslog rådgivaren i stadsprivilegieärenden, friherre Karl Bonde, att en kanal skulle byggas till Bergslagen från Mälaren via Hjälmarén. Hans tanke var att flytta Noraborna och invånarna från grannstaden Lindesberg till en helt ny stad, Järle. Hit skulle kanalen dras och detta skulle bli centrum för utskeppningen av järnet från Bergslagen. Järle fick sina stadsprivilegier 1642 varpå närmare planering för kanaler och slussar sattes igång. Därefter kom direktiv till de båda kyrkbyarnas invånare att flytta till den nya staden. Längre än så kom man aldrig, invånarna vägrade helt sonika att flytta.

När Nora fick sina stadsprivilegier 1643 kom staden att bli residensstad 1643-1648 och omfattade då Nora, Linde, Finnmarken och Grythyttan i Värmland. Efter den korta perioden uppgick Nora Län i Örebro län. Nora växte dock långsamt och minnet av denna tid finns i det karaktäristiska rutnätssystem som stadskärnan är uppbyggd i.

29 april 1731 började det brinna i en fastighet på Svartälvsgränd. Elden spred sig snabbt och så gott som hela Nora stad jämnades med marken, när elden dog ut stod kyrkan nästan ensam kvar, delvis skadad. Noraborna byggde långsamt upp sin stad igen och 1746 hade brandspåren nästan helt försvunnit.

1856 öppnades Sveriges första normalspåriga järnväg för persontrafik mellan Nora och Ervalla. Den kom sedan att anslutas till Köping-Hult banan och mycket snart stod det klart hur betydelsefullt detta transportmedel var för bygden. Pengar strömmade till och de mer välbärgade i Nora med omnejd ansåg att en stad av Noras betydelse borde ha en kyrka som passade till detta. Den gamla kyrkan med medeltida anor revs, en ny kyrka byggdes och invigdes den 31 oktober 1880.

Redan tre år tidigare hade järnet utbjudits till underpris på Hindersmässan i Örebro, men köpare hade inte funnits. 1879 satte Stockholms Enskilda Bank delar av Carl Herman Wedbergs³ bruk i konkurs.

---

² Carlquist, Gunnar, red (1937). *Svensk uppslagsbok. Bd 19*. Malmö: Svensk Uppslagsbok AB. Sid. 1260. Sekundär källa: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Nora> (2014-12-30).

³ Fadern Anders Wedberg brukspatron med stora egendomar; Hammarby järnbruk, Hagby bruk, Järle bruk m fl. A.W. var även den drivande kraften bakom järnvägen.

Även om Wedberg var en av de mäktigaste männen i trakten, hade han liksom en mängd andra bruksägare och välbeställda borgare i Nora skrivit på reverser och borgensförbindelser. Händelseutvecklingen kom nu närmast att likna ett grymt dominospel, när de första föll dröjde det inte länge förrän näste gick i konkurs.

Gruvbrytningen fanns ändå kvar, främst i Pershyttans och Stribergs gruvfält. Andra näringar kom dock bli viktiga, och omkring 1920 blev Nitroglycerinbolaget i Gyttorp en dominerande industri. samt Tändrörsfabriken AB vilka bl.a. tillverkade sprängmedel och tändhattar till bergsbruk- och gruvindustrin. AB Sågbladsfabriken och ingenjörsfirman CHE Johansson var leverantörer till nationella och internationella sågverksindustrier. Avgörande betydelse för områdets utveckling var även anläggandet av järnvägar som 1905 kom att samlas under namnet Nora Bergslags järnväg. (NBJ). På Nora kyrkogård finner vi Banvaktare, Lokförare, stationsinspektörer med flera som varit verksamma inom transportnäringen tillsammans med många andra titlar som vittnar om människors gärningar med anknytning till näringslivet inom Nora bergslags församling.

Nora kyrka

Nora kyrka är belägen på en höjdsträckning vid norra sidan av torget och har ett dominerande läge i den välbevarade trästaden Nora med byggnader från 1700- och 1800-talet. Kyrkan kan vara den tredje på platsen och tornmurarna är delvis en rest från en tidigare kyrka. Kyrkan uppfördes 1878-80 som en nyromansk basilika ritad av P. Andersson, Örebro. Samtidigt som den nya kyrkogården uppfördes röjdes området runt kyrka och benhuset liksom bogårdsmuren med sina portar togs bort. Marken jämnades och området runt kyrkan anlades med gräsmattor, sandade gångar och en hög gråstensfot uppfördes som avskärmning mot torget.⁴

Kyrkan är vit, slätputsad med rundbågiga fönster samt yttertak av plåt. Ingångar finns i väst samt på långsidorna. I kvarteren öster och nordöst om kyrkan finns en samlad miljö med kyrkoadministrativ prägel med äldre prästgårdar och klockargård samt ett församlingshem från 1997.⁵

Nora stad ingår i riksintresseområde för kulturmiljövården.

Kyrkogårdens historia

Kyrkotomten, den f.d. kyrkogården vilken är belägen i kyrkans direkta närhet har inte använts för begravingar sedan början av 1800- talet. Den nya kyrkogården förlades ca 350 meter söderut om kyrkan och invigdes 1817.

År 1784 slutade man med begravingar inne i Nora kyrka. Kyrkan liksom dåvarande kyrkogården låg på en mindre östvästlig ås och det var svårt att gräva tillräckligt djupt vid gravsättning. Beslut togs att förlägga kyrkogården på annan plats, vid Norasjön där det gamla residenset legat.

På platsen hade ett tidigare kronohemman legat vilket tillhört både Sten Sture den äldre samt Gustav Vasa med söner. Den herrgård som fanns på platsen uppfördes av Krister Bonde som flyttade från Nora 1648, vilken senare rustades av Nils Bengtsson Norman, 1674. Norman bodde på platsen fram till 1692. Byggnaden förstördes troligen vid branden 1731. Herrgårdens huvudbyggnad låg troligen där Wedbergiska kapellet idag är beläget.⁶

---

⁴ Örebro Läns Museum , DOKUMENTATION KYRKOGÅRDAR, Nr 8 1997.

⁵ *Kulturhistorisk karakterisering Nora kyrka*. Borg, A. 2003.

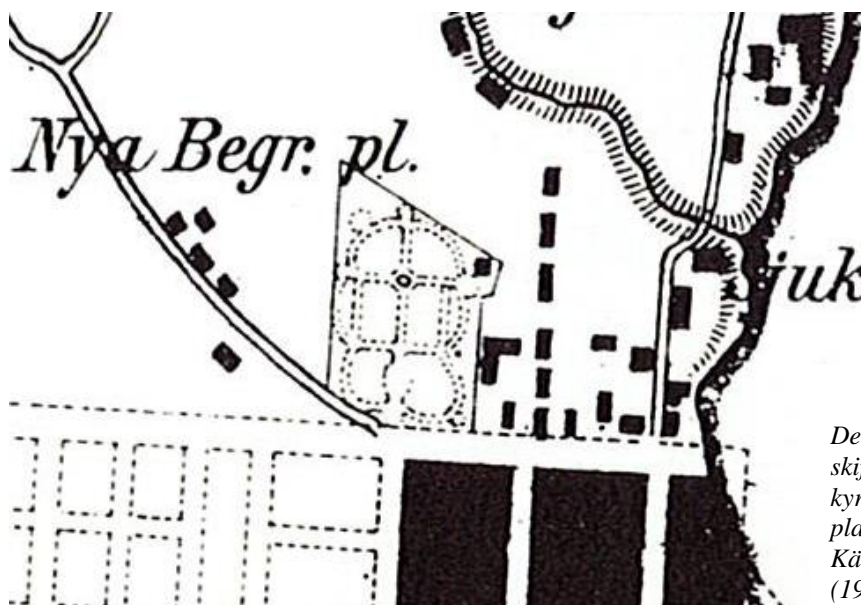
⁶ Örebro Läns Museum , DOKUMENTATION KYRKOGÅRDAR, Nr 8 1997.

1854 beslöts att utvidga kyrkogården åt väster och norr. 1857 upphävdes dock beslutet då frågan väcktes om en ny kyrkogård belägen norr eller väst om staden. 1862 beslöts att Nora stad och socken skulle ha en gemensam begravningsplats. Mellan år 1863-65 mättes området upp samt kartlades och marken dikades, utjämnades samt planterades. Gatan från staden sänktes samt grusades. 1865 invigdes Norra kyrkogården.⁷ Norra kyrkogården är belägen inne i staden men utanför stadskärnan. Rådmanngatan vilken löper rakt igenom hela staden slutar vid norra kyrkogårdens södra entré.

Häradsekonomska kartan 1864-67. Norra kyrkogård (utpekad med gul pil) är nyuppförd med gångar och grönområden markerade. Källa: www.lantmateriet.se (2016-02-16).

Del av karta från tiden runt sekelskiftet. På kartan syns tydligt både kyrkogårdens storlek, kapellets placering liksom gångsystemet. Källa: Nora Socken Förre och Nu (1992).

⁷ Örebro Läns Museum, DOKUMENTATION KYRKOGÅRDAR Nora Södra Kyrkogården, Nr 8 1997.

Ekonomiska kartan 1956. Källa: www.lantmateriet.se (2016-02-16).

Norra kyrkogården har utvidgats två gånger, första gången i början av 1900-talet, kvarteren 14-20 och sedan på 1930-talet i västra delen, kvarter 21-26.⁸

---

⁸ Dokumentation kyrkogårdar, Nora Norra kyrkogården, Nr 7, 1997.

ALLMÄN KARAKTÄRSBESKRIVNING

Nora norra kyrkogård är belägen på Norasjöns västra sluttning och angränsar i söder till stadskärnan, med den viktiga äldre identitetsskapande bebyggelsen. I kyrkogårdens direkta omgivning finns blandad bebyggelse från tidigt 1900-tal och framåt. Kyrkogården som ursprungligen anlades enligt en symmetrisk plan fick vid senare utvidgning och förändring en mer asymmetriskt långsmal form och omfattar idag 26 kvarter.

Kyrkogården struktureras genom en asfalterad genomgående gångväg i nordsydlig riktning som bildar mittaxel och två tvärgående asfalterade gångar i västöstlig riktning som korsar mittaxeln och delar in kyrkogården i sex delar. I skärningspunkten av mittaxeln och den södra tvärgången är det åttkantiga gravkapellet beläget. Kapellet var kyrkogårdens mittpunkt före utvidgningarna under 1900-talets första hälft. Den äldre kyrkogården avgränsades i norr av en häck som löpte diagonalt i nordvästlig respektive sydöstlig riktning. Av den anledningen har kvarter 12 och 13 en kilformad kvartersindelning.

Kapellet från söder med dess allé av lövträd med hög ålder. Vända mot gångarna finns större och för tiden representativa gravvårdar, företrädesvis resta över stadens framträdande personer.

Söder om kapellet, i huvudentréns omedelbara närhet finns de monumentala gravvårdarna, inneslutna i mjukt rundade kvartersformer och stora sammanhängande grönytor vilket ger sydsidan dess skulpturala och parkliknande karaktär. De organiska formerna stramas upp av den linjeräta mittgången, kantat av en trädallé. Mindre bemedlade personer hänvisades till ytterkvarteren på den östra sidan eller i rader i de stora kvarterens mitt. Några enstaka kostnadsfria så kallade linjegravar finns fortfarande kvar i kvarteren. I allmänhet hör det inte till ovanligheterna att gravvårdar tillhörande kategorin Allmänna linjen tas bort från kyrkogårdarna på grund av dess anspråklöshet.

Norr om gravkapellet ändrar kyrkogården karaktär. Här ökar tätheten mellan gravarna och de höga gravvårdarna blir färre till antalet till förmån för lägre och bredare gravarstenar. Antalet häckomgivna gravvårdar blir fler och tillsammans med trädallén som fortsätter på norrsidan tilltar även lummigheten. Den gröna karaktären förstärks ytterligare av den äldre trädramen från den tidigaste utvidgningen vid 1900-talets början. Trädraden i kvarter 18 är en förlängning av den gamla kyrkogårdens trädram som i och med utvidgningen på västsidan förskjutits något åt öster.

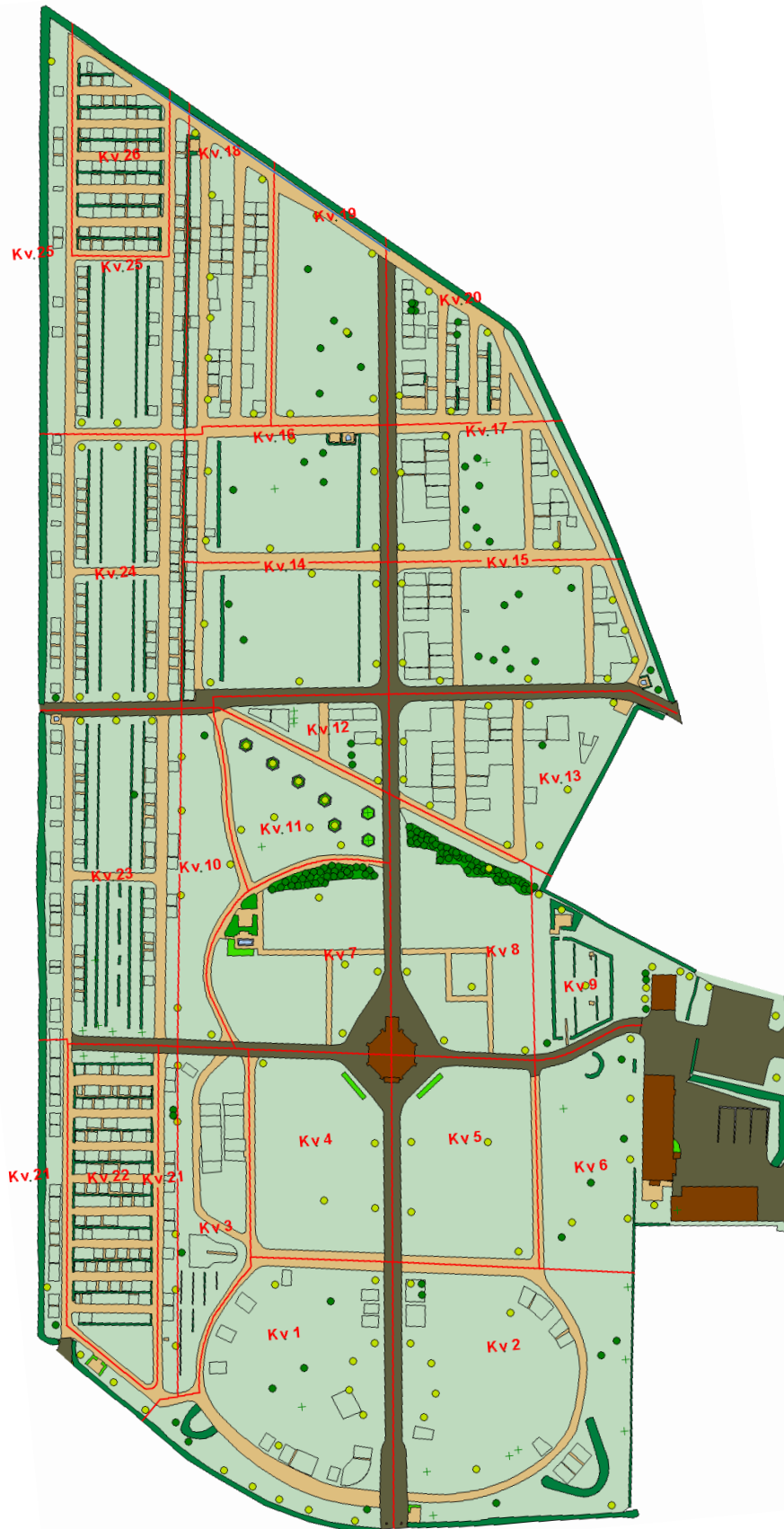
Gravvårdarna ligger i kvarter med stramare rutnätsindelning och i väst-östlig riktning, undantaget kvarteren i nord-väst och syd-väst där gravvårdarna placeras i nord- sydlig riktning inom häckomgivna avgränsade rum. I sedvanlig ordning ligger familjegravarna vända mot grusgångarna vilket möjliggörs genom mindre gångar inom kvarteren. Linjegravarna återfinns i kvarterens mitt utlagda i rader på en enhetlig gräsyta. Kvarter 11 har på senare tid tagits i anspråk för askurngravar och avviker från det ordinära gravindelningssystemet.

Den senaste utvidgningen belägen på västra sidan och genomfördes på 1930-talet. Utvidgningen präglas av en påtaglig stramhet i strikta linjära rader av rygghäckar eller häckomgivna rumsindelningar. Två parallella grusgångar löper från söder till norr och förenas av tvärgående grusgångar i räta vinklar.

Hela kyrkogården ramas in av en grönskande häck som på västra, norra och östra sidan består av en tuktad granhäck och i övrigt av en syrenhäck.

Foto från kapellet mot norr, kvarter 7 till vänster om gången och kvarter 8 på motsatt sida.

KYRKOGÅRDSBESKRIVNING

Källa: <https://www.svenskakyrkan.se/nora/norra-kyrkogarden> (2016-02-15).

Nora norra kyrkogård är betydligt större till storleken än sin mindre södra föregångare och har en plan med huvudgång i syd-nordlig riktning vilken skärs av två större gånger i väst-östlig riktning. Avgränsande grusgångar delar kvarteren. En allé med gamla lindar leder från Rådmansgatan fram till kapellets ingång och fortsätter sedan norrut. Längs med gången finns höga lyktstolpar. Ett fåtal bänkar är placerade längs den yttre gången. På kyrkogården finns ett stort antal gravar som omgärdas av stenramar, gjutjärnsstaket, kedjor av gjutjärn eller häckar av främst måbär. Ytmaterialet i dessa gravar är gräs alternativt mönsterkrattad sand.

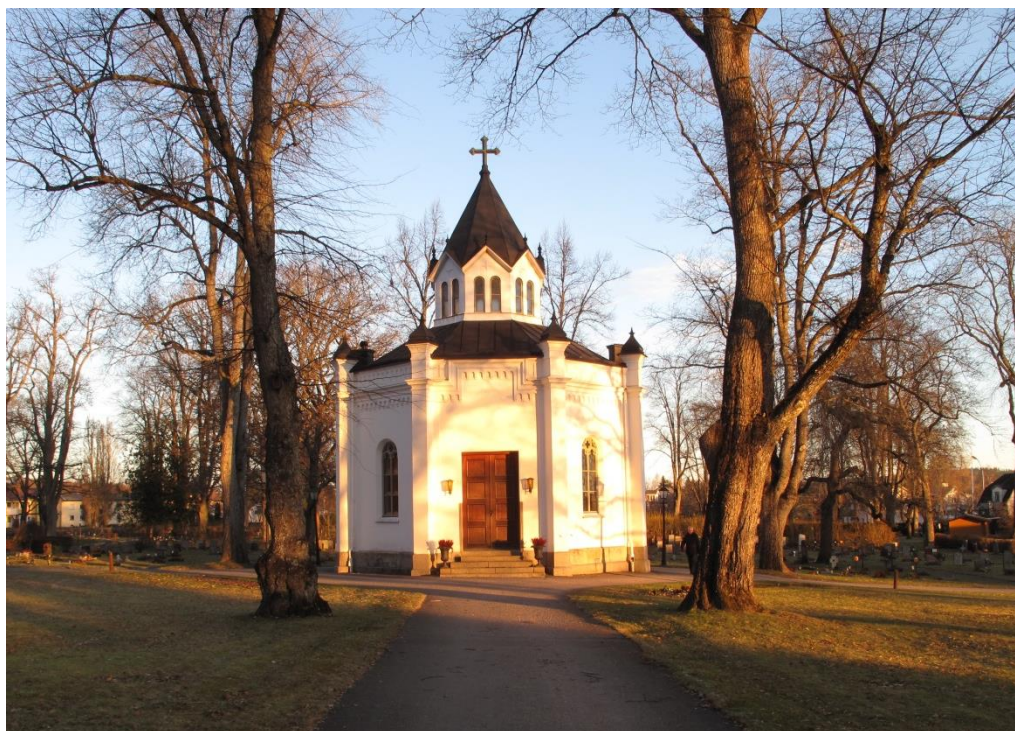
De träd som finns på kyrkogården visar på den äldre kyrkogårdens yttre gränsdragning.

Norra och södra kyrkogården med kyrkan emellan. Källa: Eniro (2015-02-16).

Kapell

På kyrkogården finns ett vitmålat åttasidigt kapell ritat av arkitekt P. Andersson och uppfört år 1867. P. Andersson ritade även Vikers kyrka (1869-71) och Nora kyrka (1878-80).⁹ På ena sidan av kapellet finns en täljstenstavla uppsatt, som togs tillvara när den gamla kyrkan i Nora revs 1878. Texten på tavlan lyder: "Här hafver Gudh gjort rät oc lijka, Här liggia fatiga ibland the rika. Nu, I högvisa, kommer och säger, Hvilken aff them dräng eller herr är. Gott ist warhaftig und gerecht. Hir ligt der herr und auch sein knecht. Nun, Ihr weitweisen, tritt hir beij, Saget welker knecht oder herr seij. År 1650 förärat af Knut Larson bärgsfogde och. Kristin Andersd." Knut Larson ägde Knutsbergs gård, som senare blev bergmästarboställe.¹⁰ Kapellet är ritat av P. Andersson från Örebro och är renoverat 1923.¹¹

Kapellets södra sida.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av häckar; i norr, öst och väst av en granhäck samt i söder av en syrenhäck. Västra granhäcken är partiellt dålig varför beslut tagits att ta ned häcken och plantera en ny granhäck. Arbetet genomfördes under hösten 2016.

Ingångar

Kyrkogården har fem entréer med tillträde från Bergslagsgatan, Rådstugugatan samt gång och cykelväg längs kyrkogårdens västra sida. Fyra av dessa har gjutna grindar varav södra samt östra sidans grindstolpar kröns av mindre urnor.

⁹ Gravkapellet Norra kyrkogården i Nora, rapport 2007:11, Estrid Esbjörnson.

¹⁰ Dokumentatin Kyrkogårdar, Nora Norra kyrkogård, nr 7, 1997. ÖLM.

¹¹ <https://www.svenskakyrkan.se/nora/norra-kyrkogarden> (2016-02-15)

Kyrkogårdens södra entré.

Kyrkogårdens västra entré.

Grindarna på bilden t.v. har tillhört Nils och Lisa Ytter och som skänktes till Nora kyrka omkring 1730. Grindarna är ett vackert prov på den karolinska tidens smideskonst i Nora Bergslag.

Gångsystem

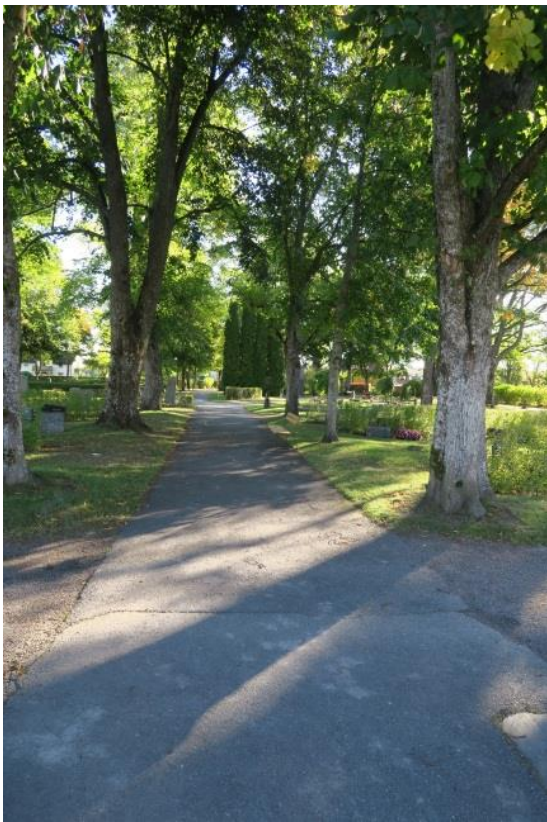
Kyrkogården är indelad i 26 kvarter vilka delas och markeras av ett grusat samt asfalterat gångsystem vilket har en rätlinjig struktur i norr och väst och en mer rundad/blandad struktur i söder.

Från kyrkogårdens södra entré leder en bred asfalterad gång fram till kapellet varefter gången fortsätter norrut. Gången är kantad av en allé som huvudsakligen består av lindar med, norr om kapellet, inslag av alm.

Huvudgången bryts av två asfalterade gångar i väst-östlig riktning, i skärningspunkten huvudgången/södra gången står kapellet och den norra av dessa två gångar är genomgående och slutar i öst vid en gjuten grind. Övriga gångar runt och i kvarteren är främst belagda med grus. Undantaget är kvarter 7 och 8 inom vilka det finns plattförsedda gångar.

Längs det äldre gångsystemet/kvarteren finns lövträd och längs utvidgningens väst-östra gångar finns i söder tuja och i norr parallella rader med lövträd.

Asfalterad gång från västra entrén kantad av äldre lövträd, gången är den norra av de två huvudgångarna i väst-östlig riktning. Höger: Vattenspump i kvarter 15 med år 1947 gjuten under tappkranen.

Vattenspumpar

Norr om kyrkan i kvarter 15, 16 och 23 finns gjutna vattenspumpar med en gjuten ho med en övre täckning av skifferplattor. Pumparna finns i de första kvarteren i anslutning till en servicestation samt är omgärdade av en häck.

Vegetation

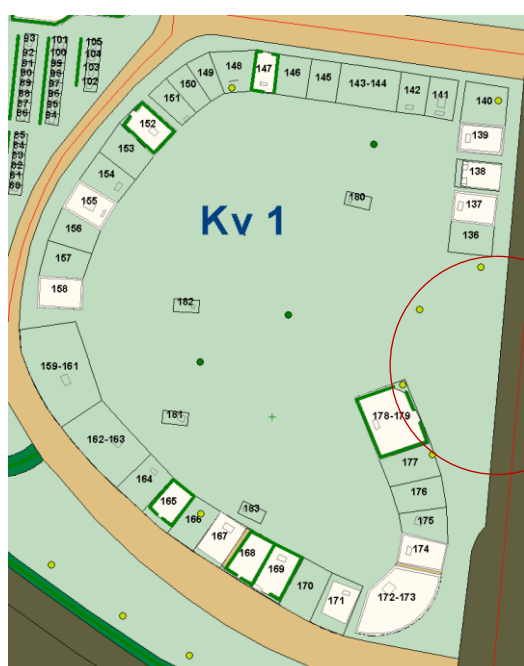
Se kvartersbeskrivningarna.

KVARTERSBESKRIVNING

Kvarter 1

Kvarter 1 är beläget väster om och närmast den södra entrén. Kvarteret omgärdas av grusgångar vilka gravvårdarna är vända mot. Flertalet gravvårdar har stenramar, gjutjärnsstaket eller klippta måbärshäckar och härstammar från kyrkogårdens anläggningstid. Samtliga gravvårdar ligger i en sammanhängande gräsyta. Ett fåtal låga gravvårdar av bland annat gjutjärn och granit finns i kvarterets mitt. Inom kvarteret finns ett flertal höga träd som exempelvis, lind, lönn, kastanj och tuija. Längs kvarterets södra sida finns en rad med träd utanför vilken en tuktad häck växer. Centralt vid den asfalterade mittgången mellan första och andra kvarteret finns en cirkel av lönnar, cirkeln samt de äldre gravvårdarnas placering visar på den tidigare utformningen.

I kvarteret förekommer titlar som; bergsbruksidkaren, komminister, häradshövding, bergsman, bergsmästare, bruksidkaren mfl.

Första kvarteret fotat från sydöstra hörnet. En mycket bred stenram visar på kvarterets tidigare rundning/form.

Kulturhistorisk karakterisering

Fler gravvårdar i kvarteret är stora och visar tydligt på bruket med köpta gravplatser längs med gångarna liksom att de mindre bemedlade begravdes i kvarterets mitt. Den gravsattes samhälleliga status manifesterades i form av gravvårdens storlek, både med avseende på gravstens storlek liksom omgärdningens ytmått. Variationerna i storlek, form och material liksom bruket av titlar visar både på det sena 1800-talets variationsrikedom samtidigt som det ger besökaren en vägledning i epokens samhällsstruktur.

Rekommendationer.

- I kvarteret finns ett flertal välarbetade *kalkstensvårdar*. Dessa vårdar är mycket kulturhistoriskt betydelsefulla dels då den mjukare kalkstenen tillät en finare bearbetning och en stor variationsrikedom i fråga om mönsterhuggning och dels för att kalkstenen fasades ut när nya metoder att bearbeta hårdare material utvecklades och tillgängliggjordes. Antalet kalkstensvårdar är på våra kyrkogårdar idag få varför det är oerhört viktigt att dessa skyddas mot mekanisk yttre påverkan sommartid och med någon form av täckning vintertid.

- Gravvårdar med titlar, stenram eller av kalksten alternativt gjutjärn bevaras intakta. Då inga nya gravstenar kan tillföras detta kvarter på grund av ofullständiga gravkartor, utforskas möjligheten att återanvända övriga gravvårdar. Om möjligt bevaras omgärdning, dekor och bearbetning, särskild hänsyn tas till huggen dekor.

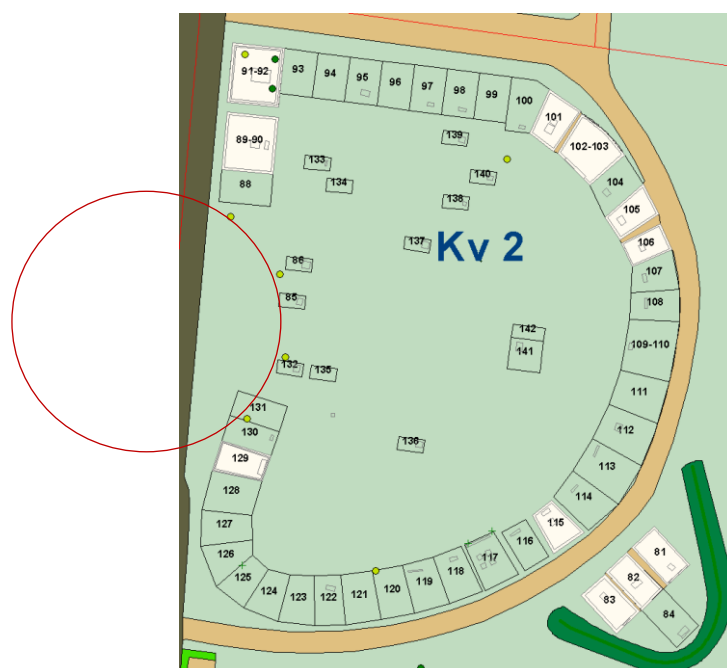
Örebro Läns Museum alternativt Länsstyrelsen i Örebro Län kontaktas för diskussion angående återanvändande av återlämnade gravvårdar.

Kvarter 2

Kvarteret ligger på södra sidan av kyrkogården, öster om södra entréns gång. Kvarteret är i formen en spegelvänd kopia av föregående kvarter med undantag av gravvårdarnas antal och utformning. Ett flertal senare gravvårdar finns i kvarteret vilket bl. a. går att utläsa från titlarna. Titlar som faktoren, kontorschefen, konduktör, kamrer, stationsinspektor samt rådmannen förekommer. Kvarteret bär tydliga spår från anläggningstiden med större köpta gravvårdar från 1800-talets andra hälft fram till 1920-talet samt mindre gravvårdar i kvarterets mitt. Ett antal gravvårdar tillhörande kvarteret finns även längs den södra yttre häcken som omger kyrkogården. Både stenramar, gjutna staket samt häckar omgärdar flertalet gravvårdar. Ett antal stora stenramars främre del följer gångens form/rundning. Ett fåtal lövträd finns inne i kvarteret. Kvarterets södra och östra sidor saknar trädrad.

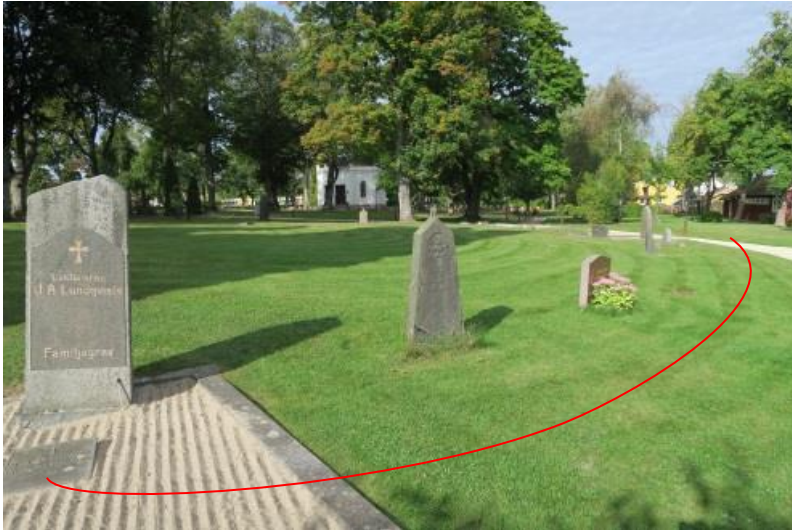
Kulturhistorisk karakterisering

Kvarterets gravvårdar visar på en kontinuitet från 1800-talets andra hälft fram till modern tid vilket bland annat framgår av gravvårdarnas titlar. Förhållandevis många av familjegravarna är fortfarande ”aktiva” vilket visar på att ortens lokalhistoriska identitet fortfarande är betydelsefull för personer med förankring i bygden.

Den röda ringens markerar den ring/krans av träd som visar på en tidigare plan/ rundel. Äldre gravvårdar finns inom ringmarkeringen

Gravvårdarna längs kvarterets yttre gång har tidigare haft en stenram.

Kvarteret visar på det mångfasetterade bruket av material vilket har sin utgångspunkt i industrialismens utveckling. Kvarteret är representativt ur den pedagogiska aspekten att både stilideal och uttryck för den personliga identiteten samt familjegravens betydelse synliggörs.

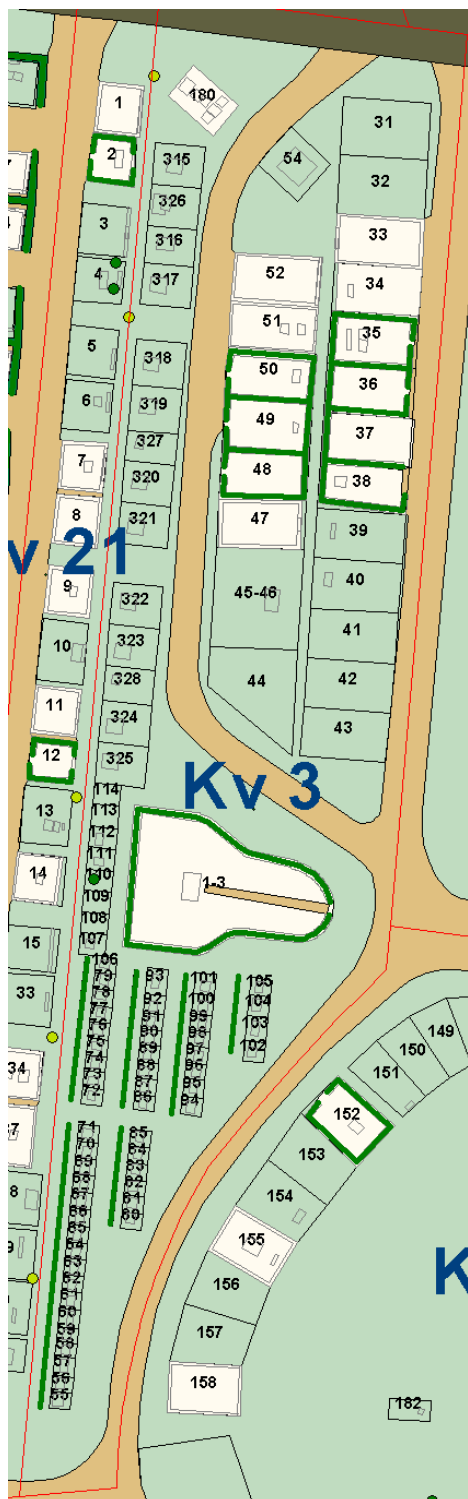
Rekommendationer

- Gravvårdar med titlar, stenram eller av kalksten alternativt gjutjärn bevaras intakta. Då inga nya gravstenar kan tillföras detta kvarter på grund av att ofullständiga gravkartor övervägs möjligheten att återanvända övriga gravvårdar. Om möjligt bevaras omgärdning, dekor och bearbetning där särskild hänsyn tas till huggen dekor.

Örebro Läns Museum alternativt Länsstyrelsen i Örebro Län kontaktas för diskussion angående återanvändande av återlämnade gravvårdar.

Kvarter 3

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens sydvästra del. Kvarteret är långsmalt i nordsydlig riktning och gränsar mot kvarter ett, fyra och tjuogoett. Kvarteret delas i dess norra del av en gång i nordsydlig riktning vilken ramar in en del av kvarteret och låter samtliga gravvårdar i norra delen vara placerade mot gångarna. I kvarterets södra del finns ett sextioital urngravar vilkas gravstenar ligger med bakre sidan mot en häck. Ett antal vårdar ramar in av stenramar och andra av låga häckar i kvarterets norra del. En stor gravvård (nr. 13) omgärdad av en häck delar kvarterets norra och södra del, dvs delar gravrätter med kistgravar från urngravplatser.

Kvarterets norra del har huvudsakligen större familjgravar anlagda under 1890-talet. Längs nordvästra sidan familjgravar från 1950-1960-tal. Södra delen av kvarteret med urngravar från 1950- och 1960-talet med några få senare gravstenar placerade främst i radernas ytterkanter.

Nedan: närmst i bilden nedan en rad med liggande gravstenar från 1960-talet (325-322) samt den grusgång som omgärdar kvarterets norra del.

Foto från norr mot söder. Närmst i bild gravplats nr 180.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret speglar tydligt förändring i stil och därmed skötsel. Olika tidsperioder är klart sammanhållna och homogena med få senare eller avvikande inslag. I kvarterets norra del förekommer gravvårdar där den traditionella omgärdningen i form av en stenram alternativt en lägre häck bevarats. Ett antal gravvårdar har dock förlorat sin omgärdning och endast stenen finns kvar vilket är vanligt förekommande på kyrkogårdar där man velat rationalisera skötseln. Kvarteret har i och med denna antydning till modernisering delvis förlorat sin ursprungliga karaktär men visar å andra sidan på efterkrigstidens nytänkande och den följande rationaliseringen av skötseln på kyrkogårdarna.

Rekommendationer

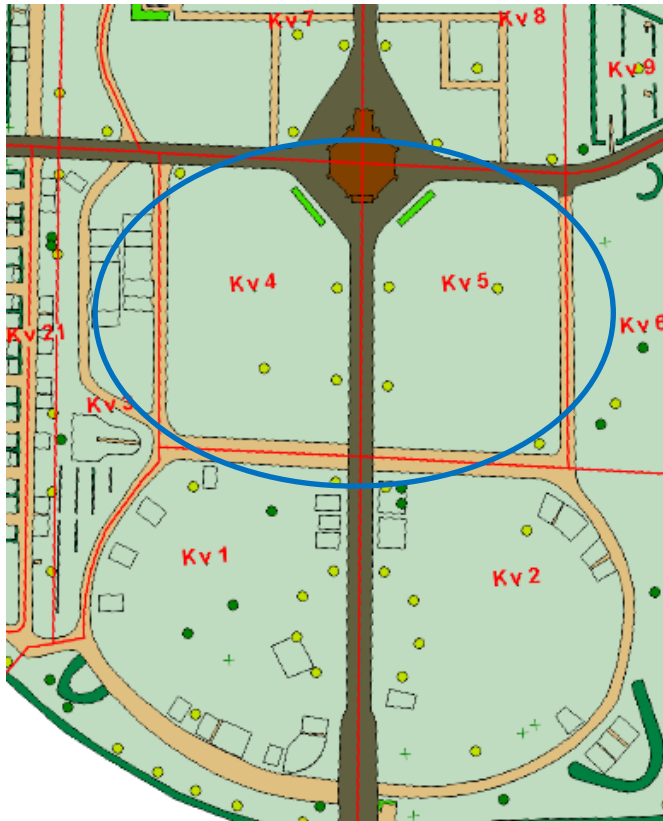
- Kvarterets norra delar har börjat glesas ut och risk finns att det i förlängningen blir oläsbart i den mening att det ”flyter ut” och tappar sammanhållning om fler gravstenar tas bort. I kvarteret är det viktigt att samtliga gravvårdar blir kvar på sin plats även efter ett eventuellt återlämnande.
- Tomma gravrätter i norra delen återanvänds, gärna med nya stenramar och häckar som förstärker karaktären.

Örebro Läns Museum alternativt Länsstyrelsen i Örebro Län kontaktas för diskussion angående återanvändande av återlämnade gravvårdar.

Kvarter 4 och 5

Kvarteren vilka är rektangulära med mot kapellet avskurna hörn är belägna söder om och i kapellets direkta närhet. Parallella träd längs den centralt placerade gången samt ett antal i och runt om kvarteren bidrar till södra sidans parkkaraktär. I kvarter fyra finns endast en gravvård bevarad och i kvarter fem saknas gravvårdar helt.

Kalksten från 1889 i kvarter 4.

Kulturhistorisk karakterisering

Kalkstensvården visar på kvarterets tidigare användande. De äldre träden är av avgörande betydelse för upplevelsen och binder samman kvarteren med kvarter 1 och 2.

Rekommendationer

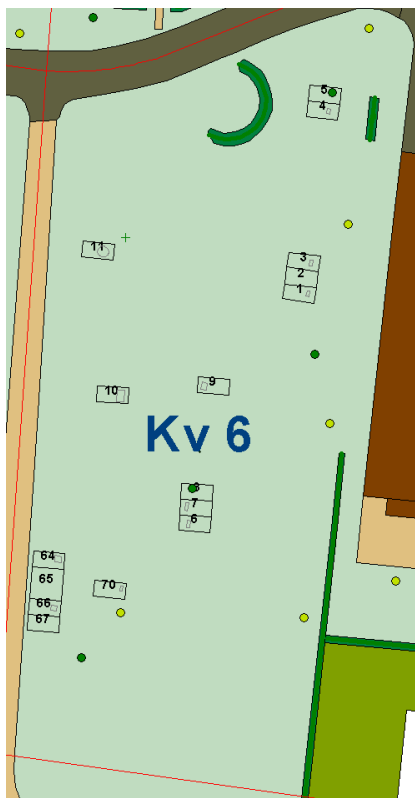
- Stenkonservator kontaktas angående skötsel och bevarande av kalkstenen. Kalkstenen vilken är något nedsjunken behöver lyftas upp samt rengöras från mossa och lavar.

Kvarter 5 fotat från sydvästra hörnet. Längs södra, norra samt östra sidan finns enkla belysningspällare i oxiderat järn vilka på ett naturligt sätt smälter fint in i kvartersbilden.

Kvarter 6

I kyrkogårdens sydöstra del ligger kvarter sex. Ett fåtal träd finns i kvarterets mitt, både äldre samt nyplanterade liksom en kortare häck längs kvarterets sydöstra sida. En rest av en tidigare trädkrans finns längs östra sidan. Ett mindre antal gravvårdar från sekelskiftet är placerade i en sammanhängande gräsyta. I kvarterets norra del finns en halvcirkelformad högre häck med en sittbänk. Bland de få gravvårdarna återfinns både ett gjutet kors, ett mindre smitt kors, kalksten samt en i granit uthuggen stubbe. Senare, moderna gravstenar saknas.

Det är glest mellan gravvårdarna men kortare sektioner kan ge en antydning om kvarterets tidigare planering. Längst ned i bild en liggande kalkstensvård.

Kulturhistorisk karakterisering

Det är svårt att avläsa om en äldre utformning/indelning av kvarteret. Av kvarterets få kvarvarande gravvårdar är dock samtliga äldre samt visar på sekelskiftets mångfasetterade stilriktningar.

Rekommendationer

- Korsen, kalkstenen samt ”stubben” utgör tidsenliga eller välarbetade vårdar och bevaras intakta.
- En planering av kvarteret rekommenderas där befintliga vårdar som inte finns upptagna i inventeringen men ändå bör bevaras för att återanvänds.

Kvarter 7

Kvarteret är beläget nordväst och i direkt anslutning till kapellet. Kvarteret ramas in av en rundad grusgång i väster/norr samt av asfalterade gångar i söder och öster. Två gångar belagda med skifferplattor i väst-östlig samt nord-sydlig riktning delar kvarteret i tre delar. Mittgången fortsätter i öst in i kvarter 8. I norr finns mot kvarter 11 en lövhäck och i västra delen en anlagd plats med vattenbrunn och bänk avsedd för stillhet och vila. Platsen omges av häckar samt låga hängande träd på ömse sidor om bänken. Mot norr, bakom bänken, finns en servicestation omgärdad av en häck. Samtliga gravvårdar är urngravar placerade i en, mellan gångarna, sammanhängande gräsyta. Vårdarna är från 1960-1970-talet med enstaka senare inslag. Gravstenarna i kvarteret är homogent stående i granit. Sydväst om mittgången finns även ett område med liggande gravstenar. Ett fåtal titlar förekommer; bokhållaren, mejeriföreståndaren, senator, ingenjör, mjölnaren, köpman samt snickaren. I kvarterets nordvästra del finns en rad med 7 identiska gravstenar som rests över de personer som förolyckades vid sprängämnesolyckan i Gyttorp 29 oktober 1964.

Rödmarkerat område med vårdar resta över personer som förolyckades i Gyttorp 1964.

Från sydöst. Närmst i bild en sammanhållen grupp med liggande vårdar.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret är tidstypiskt i den mening att gravstenarna är enhetligt utformade, stående låga alternativt liggande samt i granit med en i stenens övre del centralt placerad dekor. De med skifferplattor försedda gångarna ger intryck av en rätlinjighet samt skapar rum i kvarteret vilket även det är en produkt av sin tid.

Rekommendationer

- De plattformförsedda gångarna är strukturellt samt tidstypiskt betydelsefulla inslag i kvarteret och är viktiga att värna om.
- Kvarterets homogena grupperingar av gravstenar skapar en överskådlighet, nya stenar anpassas i storlek och utseende till kvarteret i övrigt.

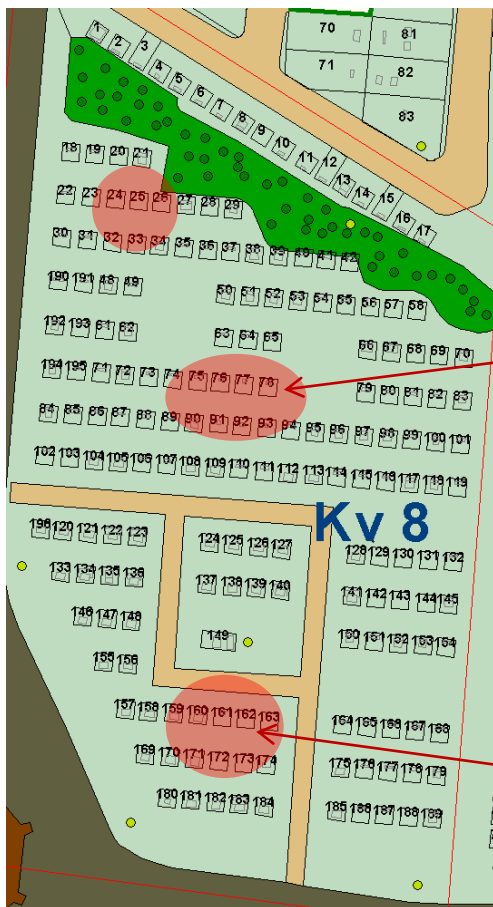

Kvarter 8

Kvarteret är beläget nordost om kapellet, öster om mittgången och ramas delvis in av en asfalterad gång på södra samt västra sidan. Kvarteret delas in i tre delar av plattförsedda gångar av skiffer. I norr finns en hög diagonal häck i väst-östlig riktning. Två höga lönnar växer längs kvarterets södra sida samt ett längs västra sidan. Mot öst gränsar kvarteret mot kvarter 9.

I kvarteret finns enbart urngravar från 1970- talet fram till idag. Stående gravvårdar vilka är högre än breda, finns i kvarterets norra samt östra del. Stenarna har dekor av kors, stiliserade blommor, fåglar, en strålände sol eller naturalistiskt inspirerad dekor placerad ovan eller till vänster om inskriptionen. Ett område med liggande gravstenar ramas dels in av skiffergången samt finns väster om och söder om denna. Inom kvadraten växer en hängask inunder vilken det finns en högre kalkstensvård från 1867. I söder och norr finns två sammanhållna grupper med smidda kors och i norr finns en grupp med keramikcors från Höganäs. Norr om häcken finns en rad med gravstenar vilka huvudsakligen är från 1980-talet med enstaka inslag från 1900-talets första årtionden. Samtliga vårdar söder om häcken är vända mot söder.

Kvarteret skiljer sig markant från andra kvarter från samma tidsperiod i och med det höga antalet vårdar med titlar. Flertalet gravstenar med titlar (19 olika) inte medtagna i inventeringen på grund av dess låga ålder. Titlarna har både anknytning till bergsnäringen liksom till det modernt framväxande samhället; från äldre titlar såsom bergsmannen och gjutmästaren till modernare yrkestitlar såsom tandläkaren, bilhandlare samt riksdagman. I kvarterets norra del finns ett antal välarbetade/ fint dekormässigt huggna gravstenar vilket är relativt ovanligt för tidsperioden.

Kulturhistorisk karakterisering med rekommendationer

Kvarteret är liksom dess pendang i väster ett homogent kvarter anlagt vid samma tidpunkt där den öst-västliga skiffergången länkar samman kvarteren. I kvarteret är de i stil skilda gravstenarna grupperade vilket tillsammans med de inre gångarna skapar en tidstypisk struktur. Den äldre kalkstensvården samt de små stenarna norr om häcken vittnar om kvarterets tidiga nyttjande.

Rekommendationer

- De plattförsedda gångarna är strukturellt samt tidstypiskt betydelsefulla inslag i kvarteret och är viktiga att värna om.
- Kvarterets homogena grupperingar av gravstenar skapar en överskådlighet, nya stenar anpassas i storlek och utseende till kvarteret i övrigt.
- Keramikorsen är ovanliga för kyrkogårdar i Bergslagen. Korsen bevaras.
- Enhetliga grupperingar avseende smidda kors bevaras.
- Gravstenar med titlar visar på bygdens utveckling och utgör ett nutidshistoriskt viktigt inslag.

Ovan; kvarter 8 från söder.

Till vänster; raden med gravvårdar norr om häcken.

Kvarter 9

Kvarteret är beläget öster om kvarter åtta och omgärdas delvis av en pyramidal tujahäck vars inramning smalnar av mot öst. Till detta inre område finns två ingångar/öppningar i häcken, en i söder och en i norr, där den södra markeras av en rad med markplattor i lerskiffer. Längs häckens östra sida finns en låg enkel bänk av kalksten framför vilken, centralt placerad, står en hög ek. I kvarterets norra del finns en häckomgärdad servicestation belagd med markplattor. Väster om häcken och servicestationen finns en rad med gravstenar vända mot väst. Öster om servicestationen står två äldre höga gravstenar från förra sekelskiftet.

Innanför häcken finns urngravar vars gravstenar står tätt och med ryggen mot tujahäcken alternativt mot en lägre häck av berberis i nord-västlig riktning. Gravstenarna är låga, breda och huvudsakligen i diabas. Dekoren är enkel eller saknas, ofta ett kors, placerat ovanför inskriptionen. De tidigaste gravstenarna är från 1930-talet och återfinns längst i öst. Längs västra häckens östra sida är gravvårdarna från 1950- 1960-talet och på dess västra sida från 1970-talet med enstaka senare inslag. Väster om häcken finns kistgravar.

I kvarteret förekommer ett flertal titlar som exempelvis: apotekaren, farm.kand. stationsinspektör, lokförare, bergmästare, hyttingenjören i Bredsjö, lärarinnan, fanjunkare, kronofogde etc. Titlarna anknyter till stadens utveckling likväl som till bergsbruken.

Södra ingången, gravstenarna står tätt, är tidstypiska och har en rik variation av titlar representativt för 1930-tal till 1960-talet.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret är representativt för tiden mellan 1930-talet till 1970-talet. I nordöstra hörnet återfinns en mindre grupp med liggande gravstenar som har en dekor och utformning som kan härledas till förra sekelskiftets första årtionden. Stenarna avviker från kvarteret i övrigt vilka är stående, låga, breda och med enkel och/eller symmetrisk dekor placerad ovanför inskriptionen. Väster om häcken finns gravstenar från 1970-talet vilka är högre än bredare och med en tidstypiskt friare, och mer naturalistisk dekor. Kvarterets olika stilar är homogent grupperade ur ett pedagogiskt perspektiv. Det stora antalet titlar i ett så litet kvarter är ovanligt och utgör ett värde i sig.

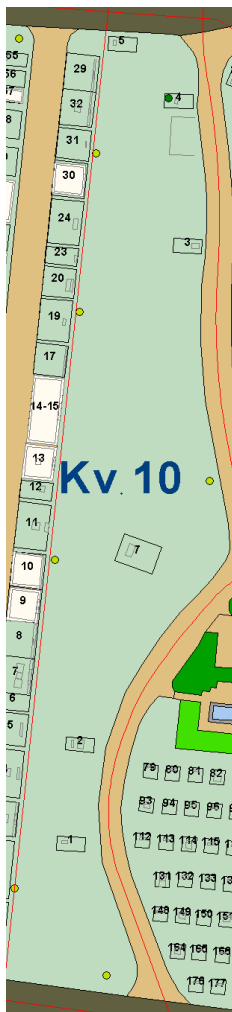

Rekommendationer

- Stenar utan titlar återanvänds med om möjligt bevarad dekor, det täta avståndet mellan stenarna samt stenmaterialet utgör en viktig del av värdet.
- Mycket viktigt är att nya stenar som tillförs kvarteret bör anpassas till övriga stenar i form och storlek.
- Kalkstensbänken liksom de träd som finns innanför häcken utgör ett viktigt inslag i kvarterets bild.
- Liggande stenar som sjunkit ned lyfts upp.

Kvarter 10

Kvarteret är långsmalt och ligger i den äldre kyrkogårdens västra del. Det fåtal gravvårdar som finns kvar ligger spridda i en sammanhängande gräsyta och utgörs dels av en dominerande så kallad bautasten samt ett fåtal mindre gravstenar från 1800-talets slut. Längs västra sidan växer en rad med äldre träd som utgjorde kyrkogårdens ursprungliga västra avgränsning. Kvarteret används som askgravplats och för närvarande finns fem sex-kantiga askgravplatser i kvarterets norra del. Enstaka träd växer även längs kvarterets östra kant. Prosten Oskar Bohm som var en stark pådrivare av kyrkogården ligger begravd i kvarteret.

Kvarterets södra del samt intilliggande kvarter 7.

Tre nya askgravplatser anlades under hösten 2016. Närmst i bild den vård som rests över prosten Oskar Bohm.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarterets ursprungliga organiska form, dess kvarvarande gravstenar samt de delar av den ursprungliga trädkransen som finns bevarad ger en hänvisning om kvarterets ursprungliga karaktär. Idag berättar stenarna om när kvarteret kan ha börjat brukas samt vilka som begravdes här.

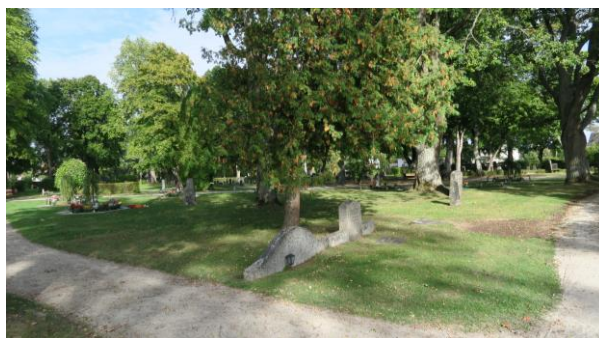
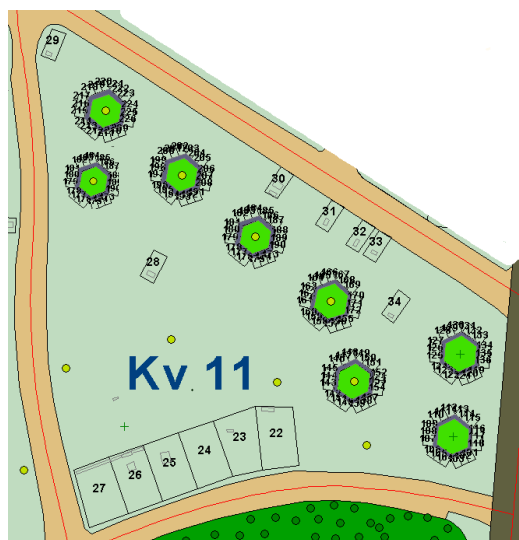
Rekommendationer

- Gravstenar, kvarterets form samt de kvarvarande träden bevaras som en påminnelse om norra sidans ursprungliga karaktär, ålder samt utformning.

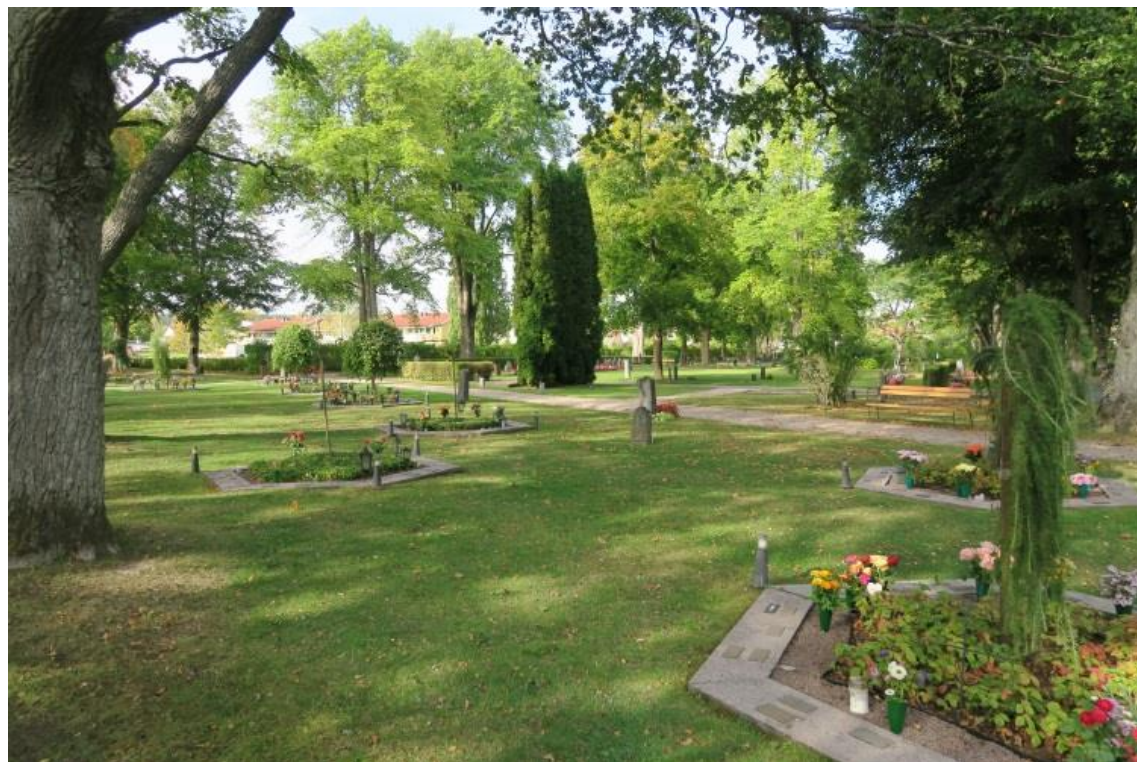

Kvarter 11

Kvarteret är beläget norr om kapellet och angränsar i dess södra del till kvarter sju. Kvarteret består av en sammanhängande gräsyta vilken omges av grusgångar samt längs dess östra sida av en asfalterad gång. Äldre sekelskiftesgravar finns längs södra och norra gången samt enstaka i dess mitt. I kvarteret finns fyra äldre träd. Likt föregående kvarter används kvarteret idag som askgravplats och nio sexkantiga planteringar med askgravar ligger i dess sammanhängande gräsyta. I kvarteret förekommer titlar som bergsbruksidkaren, målaremästare, martinförmannen samt rådman.

Längs södra grusgången, i sydvästra delen, finns ett fåtal större familjegravar från 1900-talets första årtionde. Stenramarna är idag borttagna men stenarnas placering samt stolekar visar på de gravsattas samhälleliga status.

Kulturhistorisk karakterisering

Inslaget av äldre gravvårdar vända ut mot grusgångarna visar på bruket med köpta gravplatser. Gravvårdarna längs norra gången är mindre och något enklare, dessa gravvårdar har med stor sannolikhet inte heller haft någon form av omgärdning.

Rekommendationer

- Gravstenar, kvarterets form samt de kvarvarande träden bevaras som en påminnelse om norra sidans ursprungliga karaktär, ålder samt utformning.
- Gravvårdarna i kvarterets sydvästra hörn kan med, om titel saknas, fördel återanvändas samt kompletteras med stenram.

Kvarter 12

Kvarter 12 är ett mindre kilformat kvarter beläget norr om kvarter 11. Gravvårdarna är placerade i en sammanhängande gräsyta vilken delas av en kortare gång i nordsydlig riktning. Kvarteret ramas in av grusgångar. I kvarteret växer en rad med cypresser vilka delar västra delen av kvarteret i två delar. Gravvårdarna är samtliga äldre och fyra av vårdar har bevarade stenramar. I väst finns två dominerande gravvårdar varav den ena med en kilformad häck och den andra med en större stenram. I östra delen av kvarteret finns två rader med vårdar vända med ryggarna mot varandra, varav tre med större stenramar. Titlar som baningeniör, prosten, byggmästaren samt nämndemansänkan finns i kvarteret.

Västra delen av kvarteret hitom raden med cypresser.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret är välbevarat om än något glest i dess östra del.

rekommendationer

- Kvarterets häckomgärdade gravvård kan återanvändas och kompletteras i så fall med en för kvarteret lämplig gravsten.
- Gravvårdar med stenram återanvänds (om titel saknas). Bearbetning bevaras.
- Kvarteret bör undvika att glesas ur mer. Tomma gravrätter återanvänds med gravsten anpassad till kvarteret i övrigt samt kompletteras om möjligt med stenram.

Kvarter 13

Kvarteret ligger nordost om kapellet och delas in i tre delar av två grusgångar i nord-sydlig riktning. Gravvårdarna är från slutet av 1800-talet till 1900-talets första årtionden, det stora flertalet med låga häckar eller stenramar. I kvarterets västra del är samtliga vårdar vända mot en grusgång medan vårdarna i dess östra del ligger i en sammanhängande gräsyta. Höga äldre lövträd finns två längs vardera sidan.

Gravstenarna är högre än bredare, med ett fåtal undantag, har sparsmakad dekor och oftast fint bearbetad alternativt polerad framsida med grövre bearbetade sidor och baksida. Dekoren utgörs av ett kors, stjärna eller en stiliserade blomsterranka. Stenarna har i huvudsak brutet flackt krön, ett högre bas- eller sockelpari och står fritt från stenram eller häck. Samtliga gravvårdar oavsett omgärdning har mönsterkrattad sand.

I kvarterets östra del finns en stor gravvård med en ovanlig kilformad stenram.

I kvarteret förekommer bland annat titlar som smeden, snickaren, fanjunkaren, 1 ste postiljon, lantbr., bergsmannen, ingenjör samt stationsföreståndaren.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret är homogent och utgör ett utmärkt tidstypiskt exempel på ett kvarter med grusgångar, häckar, stenramar, mönsterkrattad sand samt gravvårdar från sent 1800-tal till 1900-talets första årtionden. Gravvårdarna har i ett flertal fall den typiska höga formen med

brutet krön och med både bas och sockel och i ett antal fall den typ av dekor som blev vanligare efter att stenar och dekor arbetades fram på maskinell väg. Det stora flertalet är på 1800-talsmanér vända mot en grusad gång samt med omgärdning. Ovanligare att finna i Bergslagen är dock gravvårdar med låga häckar. Kvarteret har längs med dess ytterkant träd som ramar in kvarteret.

Rekommendationer

- Gravstenar utan titlar återanvänds med bevarad dekor och bearbetning.
- Gångar, häckar och stenramar bevaras.
- Grusgravar mönsterkrattas.
- Den kilformade stenramen på gravvård nr 99 friläggs.
- Gravrätter med häck men som saknar sten kan återanvändas, en ny gravsten anpassas till kvarterets övriga stenar.
- Tomma gravrätter återupplåts, sten anpassas till kvarteret i övrigt, gärna med häck eller stenram.
- Konservator kontaktas för bevarandeåtgärder på kalk- och sandsten (nr 71 och 74).

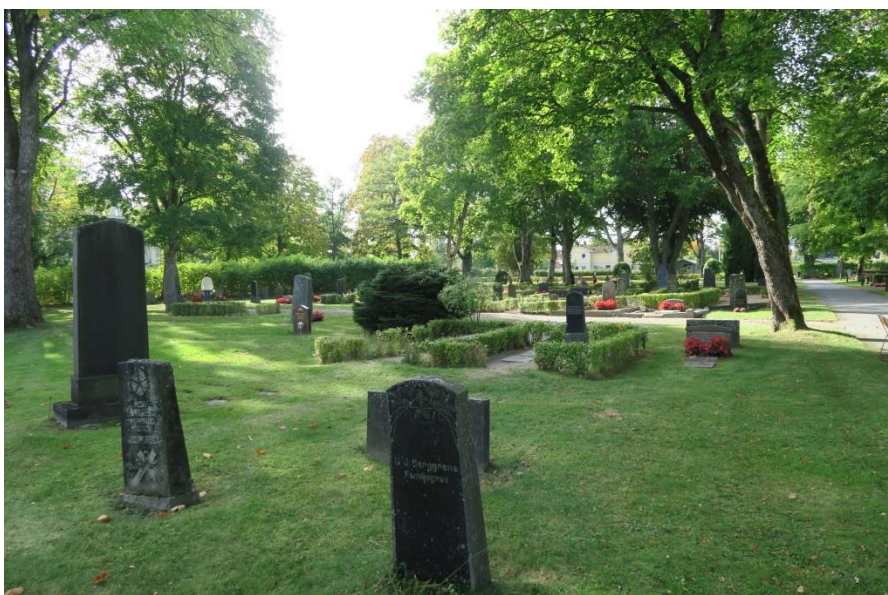

Kvarterets homogena omgärdning av häck eller stenram tillåter skillnader i storlek och utformning.

Närmst i bild en häckomgärdad gravvård (nr 52) som saknar gravsten. Gravvården kan återupplåtas men med bevarad omgärdning.

Östra delen av kvarteret, gravstenarna tycks sporadiskt utplacerade.

Kvarter 14

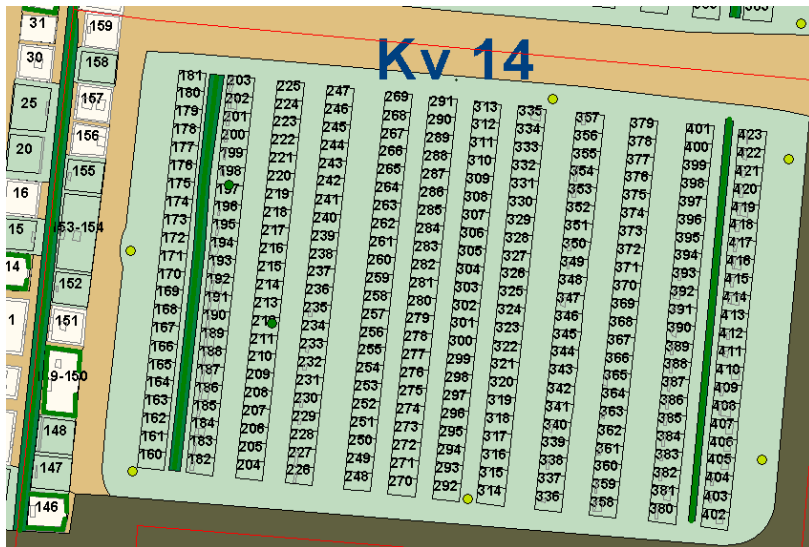
Kvarteret ligger i nordvästra delen av den ursprungliga kyrkogården. Kvarteret är rektangulärt med häckar i nordsydlig riktning i dess västra och östra del.

Kvarteret har en övervägande andel urngravar, linjegravar, från 1910-talet vars gravstenar är placerade med sidan i nord-sydlig riktning i en sammanhängande gräsyta. Rader saknas i mitten. Ut mot västra och östra gången finns familjegravar. I kvarterets västra del, väster om grusgången, finns en rad med äldre kistgravar från 1900-talets första årtionden vilka omgärdas av stenramar alternativt låga häckar. I kvarterets ytterkanter växer träd av lind, lönn, ek och syren. I kvarterets norra del finns även en hög obeliskformad gravsten i diabas.

I kvarteret finns ett förhållandevis stort antal återanvända gravvårdar, från 1990-talet och framåt. Gravstenarna är oftast små med brutet eller rundat krön, med polerad framsida och grövre bearbetade sidor. En av gravvårdarna i diabas utgörs av en lägre polerad plint med gjutjärnsurna.

I kvarteret förekommer titlar som; masmästare, arborrare, veterinär, faktorn etc.

Kvarteret är blandat med både återanvända och modernt utformade gravvårdar.

Kulturhistorisk karakterisering

I kvarteret finns ett flertal bevarade kortare sektioner med äldre gravvårdar, linjegravar, från 1910-talet. I raderna finns både äldre samt återanvända gravstenar. Större familjegravar med häck eller stenram finns längs västra gången medan mindre familjegravar finns längs den östra häcken. Tillsammans visar gravvårdarnas placering och storlek på kvarterets ursprungliga struktur. Genom återanvändning av äldre gravstenar har kvarteret behållit sin karaktär.

Rekommendationer

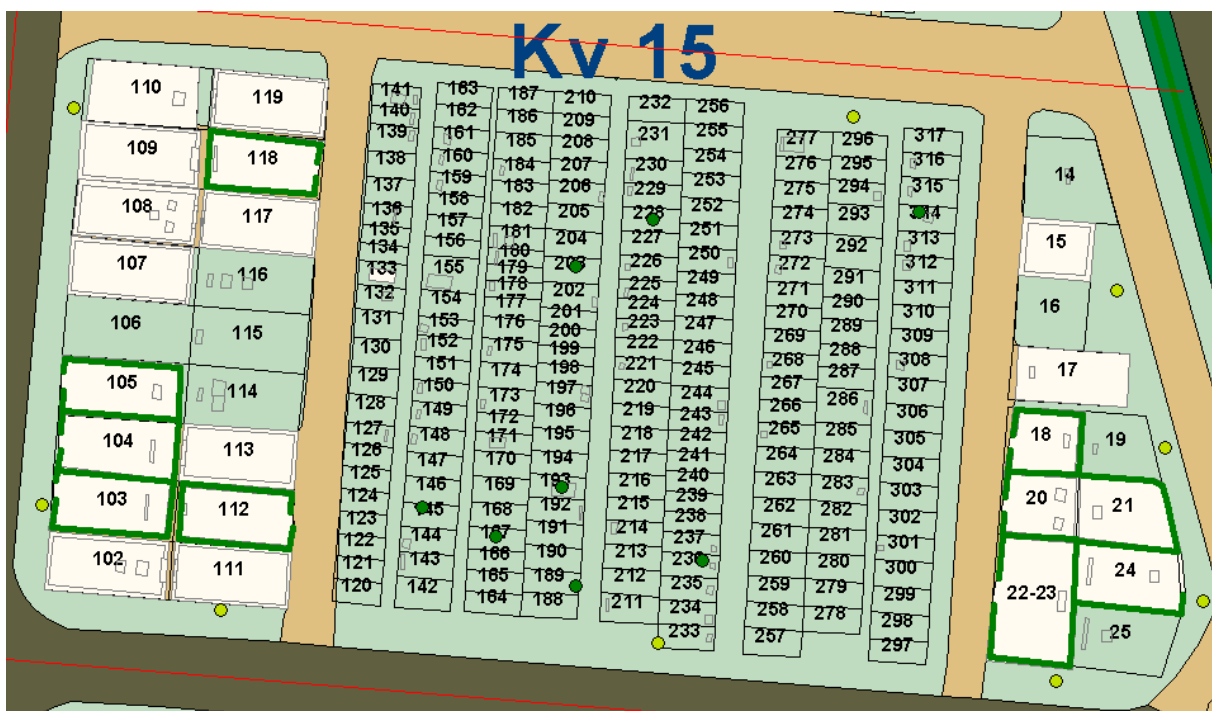
- Äldre gravstenar utan titel, Orts- eller bynamn bör återanvändas. Mycket goda exempel finns i kvarteret. Vid återanvändande av större familjegravar bevaras befintlig

häck/stenram. Nya vårdar längs västra gången kompletteras om möjligt med omgärdning om detta saknas, gravvården anpassas till kvarterets/radens övriga vårdar.

Kvarter 15

Kvarteret ligger öster om norra mittgången och inom den äldre kyrkogården. Kvarteret delas in i tre områden med hjälp av två grusgångar i nord-sydlig riktning. I mittersta delen finns ett fåtal mindre gravstenar bevarade och öster och väster om linjegravarna finns i avgränsade delar kistgravar från 1910-1930-tal med bevarade häckar och stenramar. Linjegravarna är högre än breda med ofta brutet eller svagt rundat krön, polerad framsida och bearbetade övriga sidor samt sockel. Bland linjegravarna förekommer en mångfald av ort- och bynamn men endast ett fåtal titlar, det omvända förhållandet råder vid de köpta gravplatserna där titlar förekommer frekvent och ort- eller bynamn mer sällan. Bland östra och västra delen av kvarteret förekommer titlar som kamrer, bergsman, lokförare, vagnförare, garverifabrikör, folkskollärare och kapten. Bland linjegravarna återfinns mjölnaren, fabriksarbetaren samt två hemmansägare. I den allmänna linjen finns två mycket ovanliga små järnstaket.

Liten gravvård (nr 133) med smitt järnstaket och urna i plåt belägen i kvarterets sammanhängande gräsyta.

Kvarter 15 från nordvästra hörnet. I förgrunden två rader med familjegravar vända mot grusgången. I bakgrunden syns mindre linjegravar.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret är tydligt indelat med de köpta gravplatserna i kvarterets väl avgränsade yttre delar och med de fria linjegravarna i kvarterets inre. Med köpta gravplatser följer titlar och tvärtom bland linjegravarna där en rik flora av ortnamn förekommer.

Rekommendationer

- Viktigt är att behålla kvarterets struktur. Raderna med linjegravar är glesa och stentyperna är vanligt förekommande i andra kvarter, dock bör man kontakta exempelvis hembygdsföreningen innan ett borttagande genomförs. Gravstenarna kan representera historiskt tidigare befolkade områden med exempelvis förankring i bruken men som idag saknar invånare.
- Tomma gravrätter med eller utan stenram bör återanvändas.
- Allmänna linjens stenar som saknar ort- eller gårdsnamn återanvänds med fördel.
- Konservator kontaktas för lämpliga bevarandeåtgärder på gravvårdar i gjutjärn och kalksten. Gravvårdar vars ytmaterial utgörs av grov makadam byts med fördel mot singel (8-16 mm).

Kvarter 16

I kyrkogårdens nordvästra del ligger kvarter 16. Kvarteret är rektangulärt med häckar i dess västra och östra del. I väster finns en grusad gång i nord-sydlig riktning där äldre gravvårdar (kist- och urngravar) finns på båda sidor om grusgången. I kvarterets mitt finns urngravar, samtliga vända mot öst och flertalet från 1900-talets första decennier. Två äldre lövträd finns dels längs östra sidan samt ett på vardera södra samt västra sidan. Två syrener och spirea växer i kvarteret.

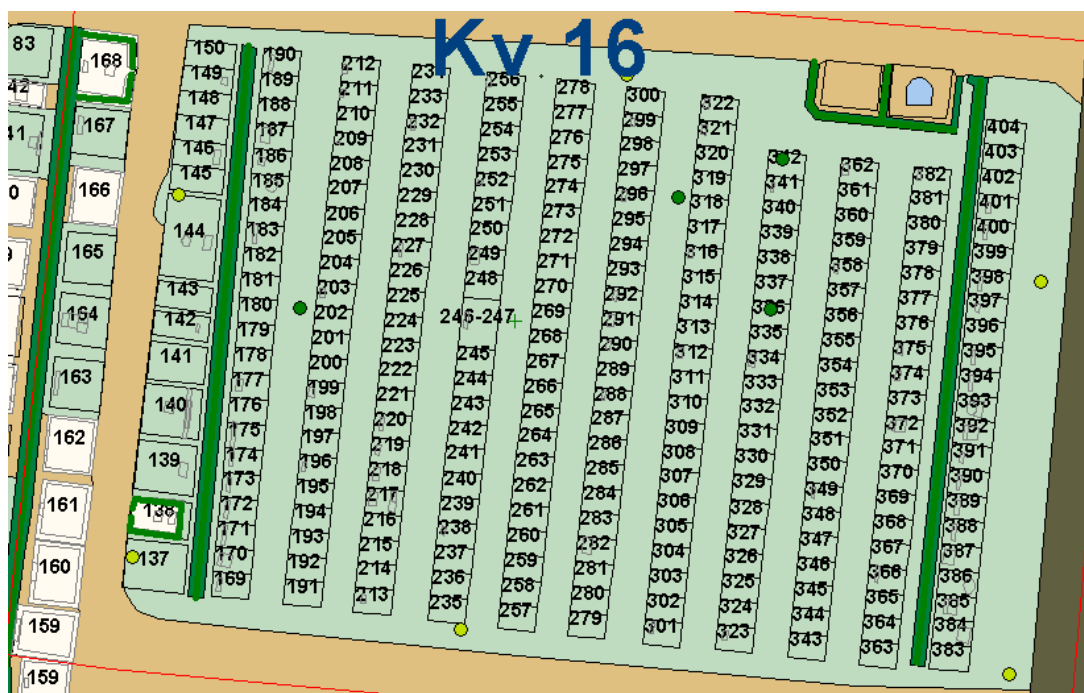
I nordöstra hörnet finns en häckomgårdad servicestation.

Gravvårdarna längs västra gången är från 1925-1932 och utgörs både av 1920-talets tidstypiska höga, tredelade stenar, med polerad framsida liksom 1930-talets låga breda med symmetrisk dekor på ömse sida om inskriptionen. Fem stycken stenramar samt två häckar omgärdar gravvårdarna i kvarterets västra del.

Övriga vårdar i kvarteret utgörs av urngravar där den äldsta är från 1911. Flertalet äldre vårdar finns i kvarterets mitt. Stenarna är i diabas med polerade framsidor, både höga och mindre med flackt brutet alternativt runt krön, tredelade eller på låg sockel.

Längs östra häcken, vända mot öst finns ett flertal moderna nya gravstenar i varierande form.

I kvarteret förekommer titlar som exempelvis: verkmästare, krutbruksarbetare, f.d. spelstyraren, fabriksförmän, barnmorskan samt hemmansägaren. I kvarteret förekommer även ett flertal ort- samt gårdsnamn.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret är identiskt utformat med kvarter 14 men skiljer sig åt något genom de äldre stenarnas utformning. I kvarteret finns ett flertal bevarade tidstypiska karaktärsskapande gravvårdar från 1910-talet, höga, tredelade i diabas med brutet krön vilka inte tillhör de gängse mindre linjegravarna. Tillsammans med de större familjegravarna visar gravvårdarnas placering och storlek på kvarterets ursprungliga struktur.

Rekommendationer

- Äldre gravstenar utan titel, Orts- eller bynamn återanvänds med fördel.
- Vid återanvändande av större familjegravar bevaras befintlig häck/stenram. Nya vårdar längs västra gången kompletteras om möjligt med omgärdning om detta saknas, gravvården anpassas till kvarterets/radens övriga vårdar.

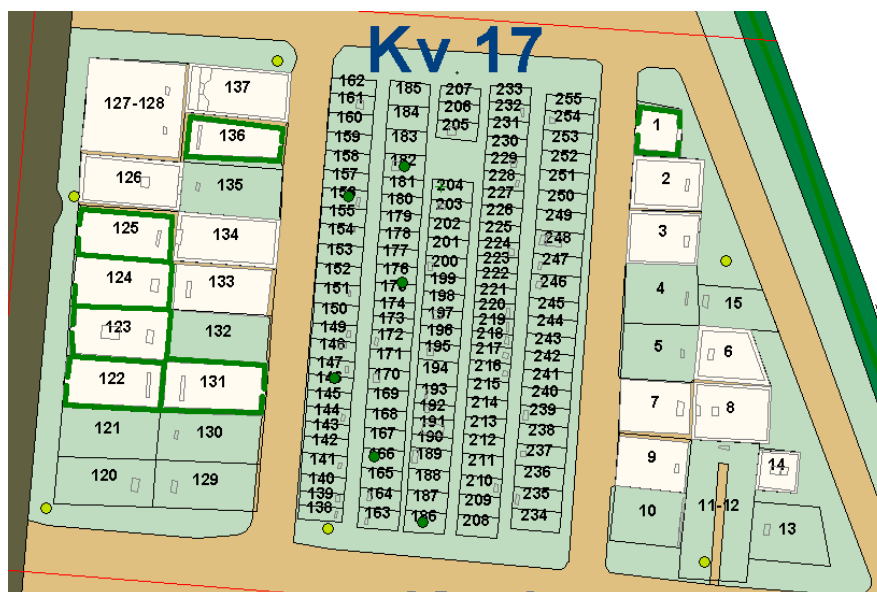
Övre bilden: prydligt krattade grusgångar och höga träd längs kvarterets ytterkanter förstärker den äldre parkkaraktären. Längs häckarna finns ett stort antal nyare gravstenar men genom att låta de äldre få ta plats i kvarterets mitt bevaras den genuina känslan.

Kvarter 17

Kvarteret ligger i nord-östra delen av kyrkogården och öst om norra mittgången. Kvarteret delas in i tre områden av två grusgångar i nord-sydlig riktning. I mitten finns mindre gravvårdar i en sammanhängande gräsyta vilka utgörs av övervägande stenvårdar, stående och liggande, men där även trä- och smides kors samt mycket små järnstaket förekommer. På ömse sida om dessa finns större gravvårdar vilka samtliga är vända mot grusgångarna med bevarade stenramar, gjutjärnsstaket samt låga häckar. I kvarterets ytterkanter liksom i kvarterets mitt är vårdarna företrädesvis från 1920-talet. Ett flertal titlar finns ibland köpegravarna och ett fåtal bland allmänna linjens gravstenar. Det omvända gäller vid bruket av ort- och gårdsnamn. Bland titlarna förekommer: bergsmannen, nämndemannen, fil. Doktor, hemmansägaren, konduktören, rättaren, folkskoleläraren samt målaremästare.

Äldre lövträd längs kvarterets sidor ramar in kvarteret.

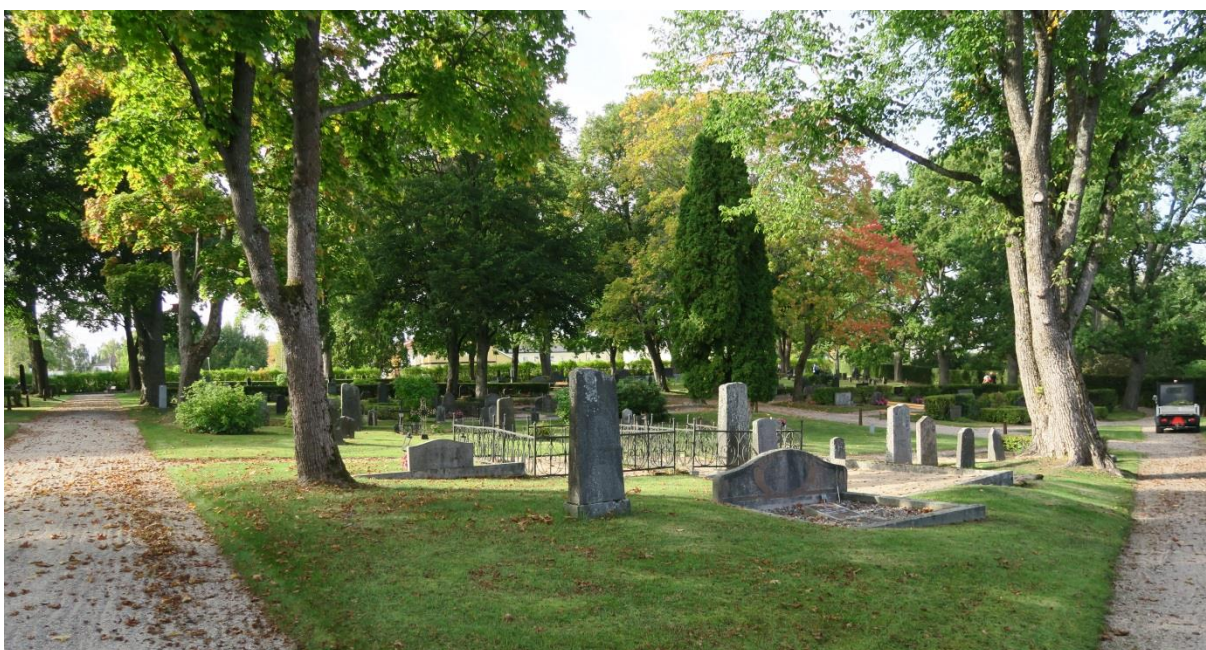
*Kvarterets gångar skapar tydliga rum vilka där den gravsattas sociala status är tydlig.
Nedan: Kvarter 17 från nordväst.*

Del av kvarteret med gravvårdar tillhörande allmänna linjen.

Östra delen av kvarteret, från nordost.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret har en tydlig indelning mellan köpta och allmänna gravvårdar. I kvarteret finns ett träkors vilket hör till en mer sällsynt företeelse på dagens kyrkogårdar samt en liten vård av kalksten. Skillnaden mellan de olika sociala skikten förstärks av titlar, vårdarnas storlek och inramning liksom av de krattade grusgångarna. I kvarteret finns ett flertal stora järnstaket. Kvarterets gravstenar med dess omgärdning är goda representanter för 1920-talets ideal.

Rekommendationer

- Viktigt är att behålla kvarterets struktur. Raderna med linjegravar är glesa och stenarna är vanligt förekommande i andra kvarter, dock bör man kontakta exempelvis hembygdsföreningen innan ett borttagande genomförs. Gravstenarna kan representera

historiskt tidigare befolkade områden med exempelvis förankring i bruken men som idag saknar invånare.

- Träkors i dålig kondition ersätts med nytt i samma dimension och utförande. Korsen målas med linoljefärg.
- Tomma gravrätter med eller utan stenram bör återanvändas.
- Allmänna linjens stenar som saknar ort- eller gårdsnamn återanvänds med fördel.
- Konservator kontaktas för lämpliga bevarandeåtgärder på gravvårdar i gjutjärn och kalksten.

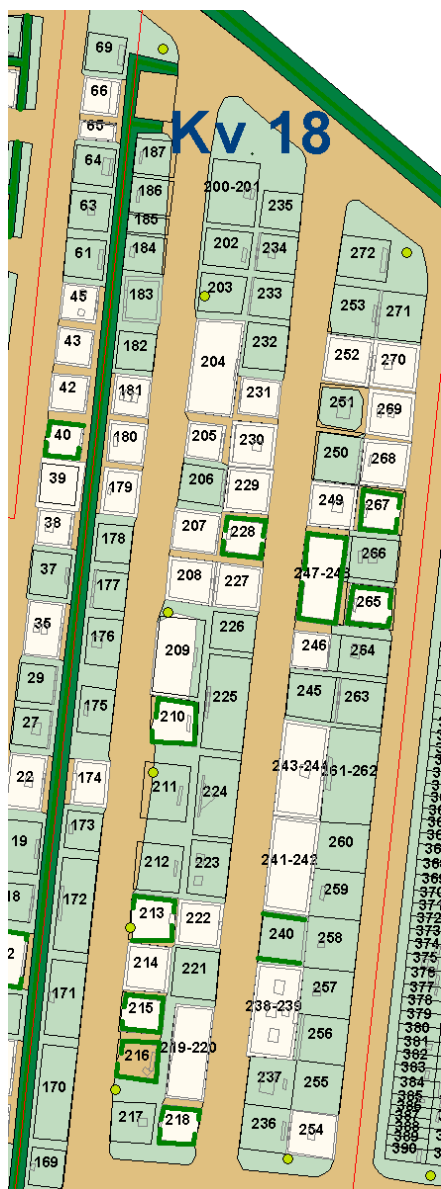
Kvarter 18

Kvarteret anlades på 1920-talet och är beläget i norra delen av kyrkogården där det ansluter till dess norra avgränsning. Kvarteret delas in i tre delar av grusgångar i nordsydlig riktning. Åt väster avgränsas kvarteret från intilliggande av en häck. I kvarterets mitt, något förskjuten åt väst finns kyrkogårdens gamla trädräm. Gravvårdarna är från 1920- och 1930-talet och samtliga är vända mot en grusgång. Gravvårdsbeståndet består till största del av stora gravvårdar omgärdade av stenram alternativt en låg häck. Gravstenarna är blandade med både höga samt låga breda gravstenar. I östra delen av kvarteret finns ett par utmärkande större stenramar. Få Orts- eller bynamn förekommer.

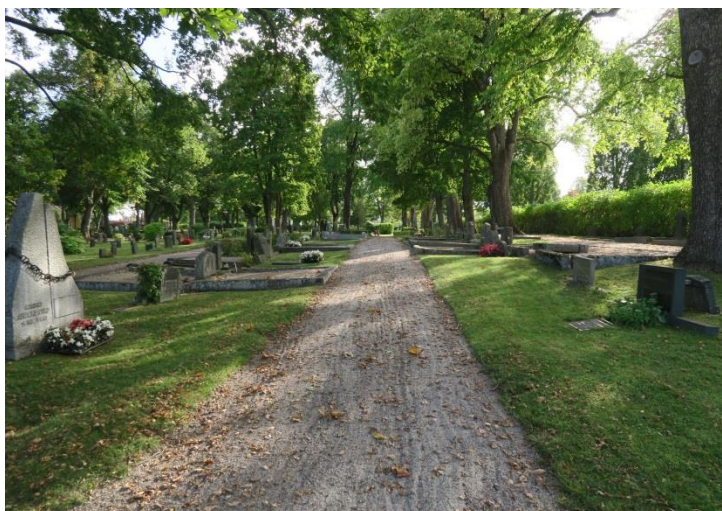
I kvarteret förekommer titlar med anknytning till framförallt ett modernt framväxande samhälle: stationsinspektör, sparbankskamrer, bagaremästare, stationsförman, posttjänsteman, köpman, läkare, handelsman, byggmästare, lokförare, skogsvaktmästare, lokomotivförare men även äldre ”traditionella” titlar som lantbrukare och hemmansägare förekommer.

Kvarteret fotat från norr mot söder, till vänster i bild gravplats nr 272.

Kulturhistorisk karakterisering

Karakteristiskt för kvarteret är de raka krattade gångarna vars linjäritet förstärks av den höga äldre trädraden samt mot östra sidan häcken. Hela kvarteret präglas av köpegravar, ett flertal stora med eller utan omgärdning.

Rekommendationer

- Stenramar och häckar bevaras vid återanvändning av vårdar som saknar titel och/eller ortnamn.
- Återanvänds stenarna bevaras med fördel dekor samt bearbetning.
- Gravrätter som saknar sten och omgärdning återupplåts, nya stenar anpassas till kvarteret i övrigt – gärna med stenram eller häck för att förstärka kvarterets ursprungliga karaktär.

Kvarter 19

Kvarteret gränsar till den höga granhäcken i norr. Gravstenarna vilka är från 1927-1933 är placerade i en sammanhängande gräsyta där övervägande andelen gravvårdar är små linjegravar av granit ofta med tidstypisk dekor av kors och/eller murgröna. Ett fåtal små stenramar finns liksom kors av trä eller gjutjärn. Hälften av gravvårdarna är vända mot väst och andra hälften mot öst. Ett fåtal stenar är återanvända. Orts- eller bynamn förekommer på flertalet gravvårdar.

Ekar finns längs norra sidan och enstaka träd och buskar finns spridda i kvarteret. Ett fåtal titlar som gruvarbetare, gruvfogde, bergsman och gruvarbetare finns i kvarteret.

329	272	152	164	
330	273	160	106	
331	274	162	107	62
332	274	163	108	53
333	275	164	109	54
334	276	165	110	55
335	277	167	111	56
336	278	168	112	57
337	278	169	113	58
338	279	170	114	59
339	280	171	115	60
340	281	172	116	61
341	282	173	117	62
342	283	174	118	63
343	284	175	119	64
344	285	176	120	65
345	286	177	121	66
346	287	178	122	67
347	288	179	123	68
348	289	180	124	69
349	290	181	125	70
350	291	182	126	71
351	292	183	127	72
352	293	184	128	73
353	294	185	129	74
354	295	186	130	75
355	296	187	131	76
356	297	188	132	77
357	298	189	133	78
358	299	190	134	79
359	300	191	135	80
360	301	192	136	81
361	302	193	137	82
362	303	194	138	83
363	304	195	139	84
364	305	196	140	85
365	306	197	141	86
366	307	198	142	87
367	308	199	143	88
368	309	200	144	89
369	310	201	145	90
370	311	202	146	91
371	312	203	147	92
372	313	204	148	93
373	314	205	149	94
374	315	206	150	95
375	316	207	151	96
376	317	208	152	97
377	318	209	153	98
378	319	210	154	99
379	320	211	155	100
380	321	212	156	101
381	322	213	157	102
382	323	158	103	103
383	324	159	104	104
384	325	160	105	105
385	326	161	106	106

Flera kortare sammanhållna rader med gravstenar i kronologisk ordning är placerade mot öst (undantaget västra raden).

Kvarter 19 från sydväst.

Kulturhistorisk karakterisering

Representativt linjegravskvarter i kyrkogårdens norra del. Tydligt avläsbart och överskådligt med bitvis täta rader. Kvarteret är beläget mellan två kvarter med enbart större köpta gravplatser.

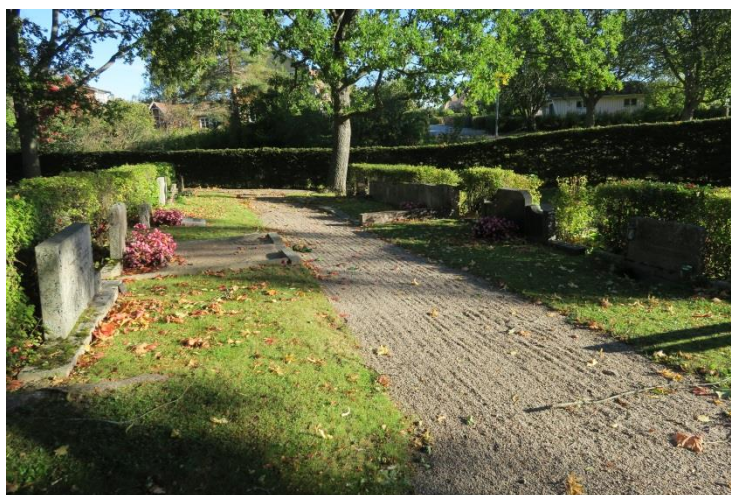
Rekommendationer

- Gravstenar med titlar, ort- eller gårdsnamn, stenramar, av järn, trä eller med en konstnärligt utformad dekor bevaras.
- Täta rader med påvisbar kronologisk följd som kan visa på bruket med *allmänna linjen* bevaras.

Kvarter 20

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens nordöstra hörn och delas in i fyra mindre enheter av grusgångar i nordsydlig riktning. Samtliga gravvårdar är vända mot grusgångarna och två av enheterna har rygghäckar. Den minsta kilformade gräsytan saknar gravvårdar. Gravvårdarna är från 1928 till 1967 med enstaka senare vårdar. Högre än bredare vårdar blandas med låga breda, ofta med enkel dekor av exempelvis ett kors. Kvarteren har låga breda gravstenar där ett mindre antal omgärdas av en stenram eller en låg häck. Flertalet stenramar har tagits bort. Äldre lövträd växer i enheternas ytterkanter.

Titlar som ingenjör, trädgårdsmästare, banvaktare, kronojägare, verkmästare, lokförare, disponent, handlande förekommer.

I kvarterets sydvästra hörn finns en unik gravvård helt i skiffer rest över C-O Forsberg (nr 189).

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret har en äldre indelning med raka krattade gånger som ramar in de mindre sektionerna. Hela kvarteret präglas av köpta gravplatser där ett antal omgärdas av en stenram eller en låg häck samt är vända mot en grusgång.

Rekommendationer

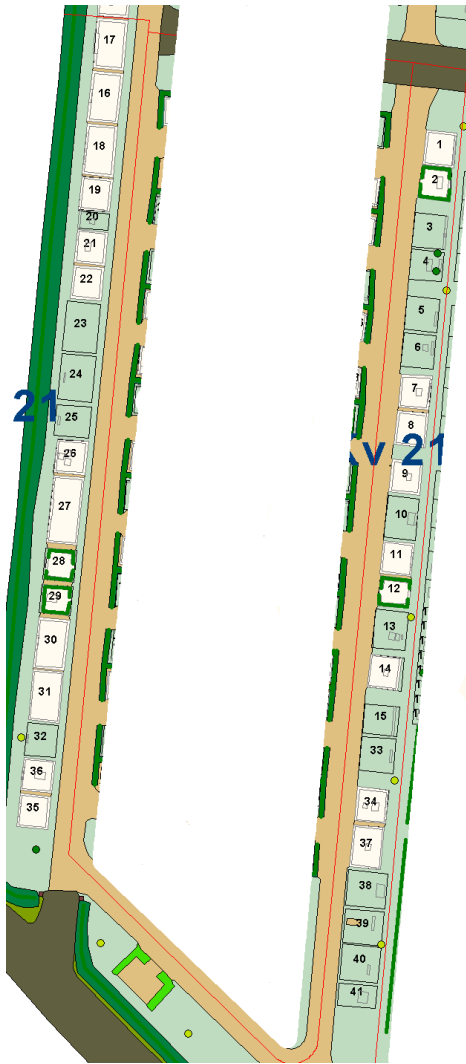
- Gravvårdar som saknar titel och/eller ortnamn återanvänds, stenramar och häckar bevaras.
- Återanvänds stenarna bevaras med fördel dekor samt bearbetning.
- Gravrätter som saknar sten och omgärdning återupplåts, nya stenar anpassas till kvarteret i övrigt – gärna med stenram eller häck för att förstärka kvarterets ursprungliga karaktär.

Kvarter 21

Kvarteret som ligger i sydväst utgörs av två enkla rader med gravvårdar som ramar in kvarter 22 på dess västra samt östra sida. Kvarteret är beläget utanför den äldre kyrkogårdsinramningen och gränsar i öster till den äldre trädkransen. Den västra radens gravvårdar är placerade längs kyrkogårdens västra granhäck/omgärdning. Längs kvarterets södra sida finns kyrkogårdens sydvästra entré, tre lönnar samt en häckomgärdad servicestation.

Gravvårdarna är huvudsakligen från 1930-talet med ett fåtal senare inslag och utgörs av breda låga gravstenar som företrädesvis står på stenramens bakre del. Stenramarnas ytbeläggning utgörs av fint grus alternativt mönsterkrattad sand. Kvarteret har ett fåtal låga häckar bevarade.

I kvarteret förekommer titlar som: skohandlanden, byggmästare, komminister, gruvfogde, nämndeman, kamrer samt bergsman.

Kulturhistorisk karakterisering med rekommendationer

Vänster: västra sidan av kvarteret mot norr. Höger: östra sidan av kvarteret mot söder.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret har bitvis välbevarade tidstypiska rader med gravvårdar från 1930-talet vilket utgör en tydlig inramning till kvarter 22.

Rekommendationer

- Stenramar och gravstenar bevaras och återanvänds där titel, ort- eller gårdsnamn saknas.
- Gravrätter som saknar gravvård återupplåts till nya gravvårdar anpassade till kvarteret i övrigt, gärna med stenram eller häck.
- Stenramarnas ytbeläggning bör utgöras av mönsterkrattad sand alternativt fint grus. Grövre fraktioner byts om möjligt ut.

Kvarter 22

Kvarteret är beläget i söder utanför den äldre kyrkogårdsinramningen och ramas in av kvarter 21 på dess västra samt östra sida. Kvarteret består av dubbla rader gravvårdar i väst-östlig riktning med grusgångar emellan, dvs åtta mindre enheter som ramas in av häckar. Kvarteret är homogent med låga breda familjegravar från 1940-tal tom 1950-talet med ett fåtal senare inslag. Ett flertal stenramar finns bevarade i kvarterets mindre enheter. I kvarterets södra del/spets finns två rader med liggande enhetliga gravvårdar i en sammanhängande gräsyta och längs dess norra sida står tre mycket höga tujor.

Ett flertal titlar anknyter till stadens utveckling; stationsföreståndaren, byggmästaren, lokföraren, polisman, trafikinspektören, rektor, lantbrevbäraren, åkaren, lärarinnan m.fl.

Kvarter 22 från sydöst, i förgrunden syns två rader med liggande vårdar, det häckomgärdade kvarter 22 samt mot öst raden med gravvårdar i kvarter 21.

Kulturhistorisk karakterisering

Kvarteret är homogent med få avvikande inslag. Ett flertal stenramar finns bevarade vilket gör det enkel att läsa av kvarterets ursprungliga karaktär. Gravstenarna är tidstypiska med både symmetrisk dekor, ofta tempelformad, likväl som med ett enkelt dekorelement placerat ovan inskriptionen. Gravstenarna står på eller är integrerade i stenramens bakre del vilket skiljer sig från de tidigare årtiondena där stenen oftast placerades fristående inom ramen. Populära material var ofta diabas eller röd granit vilket visar sig i kvarteret.

Rekommendationer

I inventeringen av kvarteret är samtliga vårdar med stenram inte medtagna på grund av det stora antalet, kvarterets mindre sektioner/enheter har beskrivits på en egen blankett liksom gravvårdar med titlar. Beslutet att endast inventera vårdar med titlar baseras på att de under tidsperioden 1940-1970-tal är sällsynta.

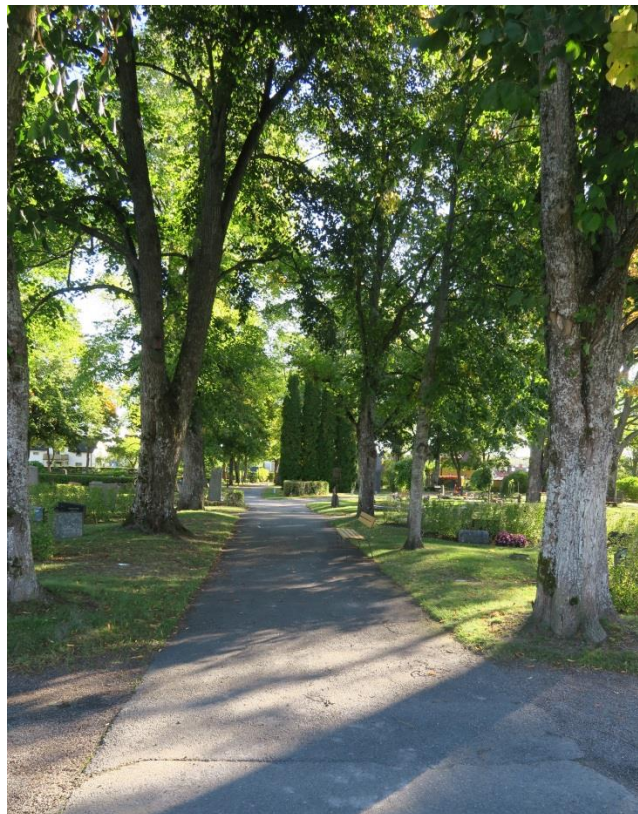
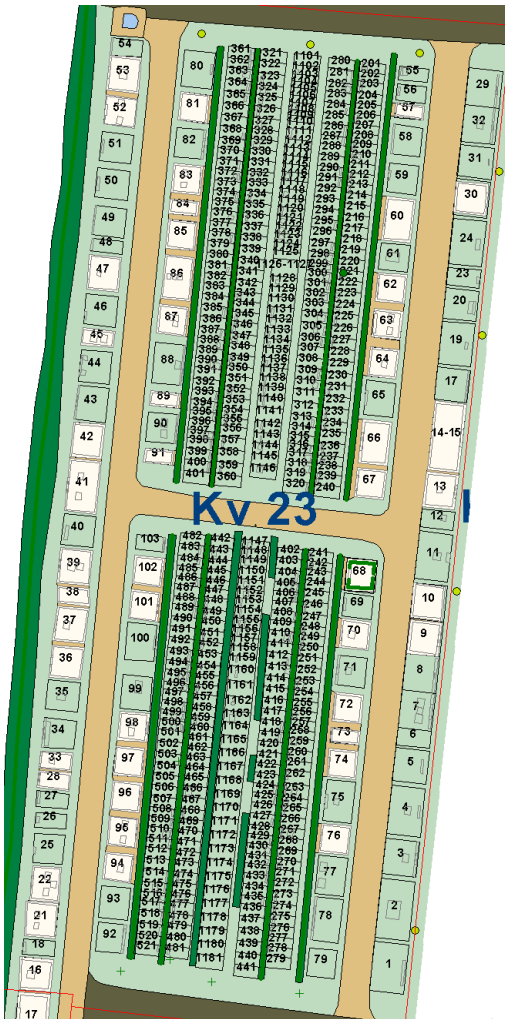
- Stenramar och gravstenar bevaras och återanvänds där titel, ort- eller gårdsnamn saknas.
- Gravrätter som saknar gravvård återupplåts till nya gravvårdar anpassade till kvarteret i övrigt, gärna med stenram.
- Stenramarnas ytbeläggning bör utgöras av mönsterkrattad sand alternativt fint grus.

Kvarter 23

Kvarteret är beläget i väst och delvis längs kyrkogårdens västra omgärdning. Två grusgångar löper i nordsydlig riktning samt ytterligare en i västöstlig riktning vilken förbinder de tidigare nämnda. Längs gångarna ligger familjegravar från 1930-1940-talet och mellan dessa sju rader med lägre och tätt liggande urngravar/linjegravar där de äldsta gravvårdarna är från 1930-1940-talet. Bland både familjegravarna samt linjegravarna finns enstaka senare gravvårdar.

Fyra rygghäckar i nordsydlig riktning finns mellan de yttre linjegravsraderna. Mittpartiet saknar rygghäck och här finns en rad med barngravar. I raderna med linjegravar finns ett flertal trä- samt järnkors samt en liggande gravsten i marmor. Ett antal stenramar finns bevarade längs kvarterets ytterkanter. Tre stycken lönnar växer längs kvarterets norra linje och tre mycket höga tujor längs kvarterets södra sida.

Kvarteret ligger i direkt anslutning till kyrkogårdens västra entré invid vilken det även finns en äldre pump i gjutjärn med betongkar som på ovansidan är täckt med skiffersten. Skifferstenen återkommer även som marktäckande material runt karet. Titlar som förekommer längs kvarterets sidor är rådmän, masmästare, typograf, folkskollärare, grosshandlare, ingenjör, bergsmannen, arrendator m.fl. Bland linjegravarna finns titlarna; verkmästaren, bergsmannen, lärarinnan, Spanienkämpen samt sömmerskan.

Ovan; bilden visar den asfalterade gång som gränsar till kvarterets norra sida och som leder i väst-östlig riktning från västra kyrkogårdsentrén. Bilden nedan visar västra grusgången med familjegravar på ömse sidor. Vid gångens norra del finns intill västra kyrkogårdens entré en äldre vattenpost i gjutjärn med skiffersten från 1947.

Kulturhistorisk karakterisering

Stora familjegravar längs gångarna med mindre linjegravar i kvarterets inre, krattade grusgångar samt att kvarteret i dess norra del gränsar till dels västra kyrkogårdsentrén liksom till trädallén i väst-östlig riktning bidrar starkt till kyrkogårdens parkkaraktär. Senare planteringar av häckar har dock givit kvarterets inre en modernare utformning. Det stora antalet linjegravar ger ur ett pedagogiskt perspektiv en god historisk insikt i bruket med linjegravar.

Rekommendationer

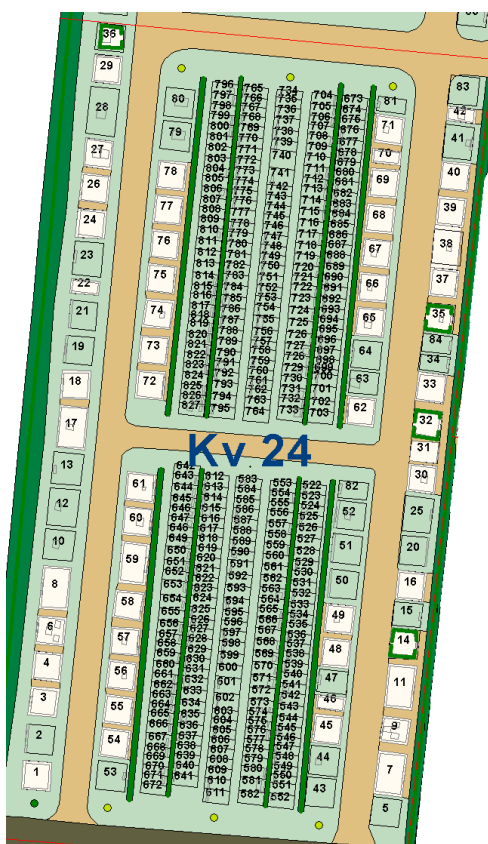
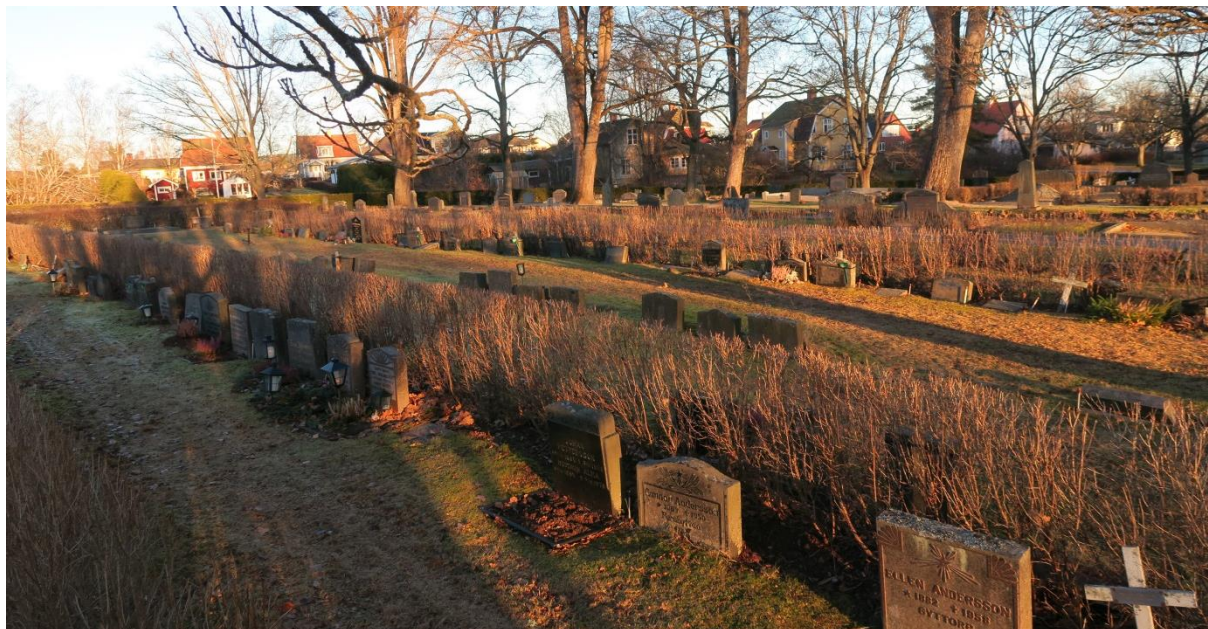
- Stenramar och gravstenar bevaras och återanvänds där titel, ort- eller gårdsnamn saknas. Dekor och bearbetning bevaras om möjligt.
- Gravrätter som saknar gravvård återupplåts till nya gravvårdar anpassade till kvarteret i övrigt, gärna med stenram.
- Trä och järnkors bevaras. Av ålder påverkade/skadade träkors nyttillverkas i samma dimensioner och med samma utformning. Trä målas med linoljefärg.
- Täta delar/sektioner av linjegravsraderna i kronologisk ordning bevaras.

Kvarter 24

Kvarteret är en vertikal pendang till föregående kvarter med kistgravar längs gångarna och tätt liggande urngravar i kvarterets mitt. En häck avgränsar mot intilliggande kvarter i öst. Ett flertal stenramar är bevarade. Låga häckar finns mellan urngravsraderna. Gravvårdarna är från 1930- till 1950-talet. Tre lönnar växer längs kvarterets norra och södra yttre linje vilka tillsammans med motstående träd bildar en allé från västra kyrkogårdsentrén. Raderna med linjegravar är från tiden mellan 1942 till 1950 och bland vårdarna förekommer titlar som byggm., kronojägare, bildhuggaren och f.d. nattvakten. Övriga titlar i kvarteret är köpman, gruvfogde, överskogvaktaren, f.d. masmästare, polisman, lantbrukaren m.fl.

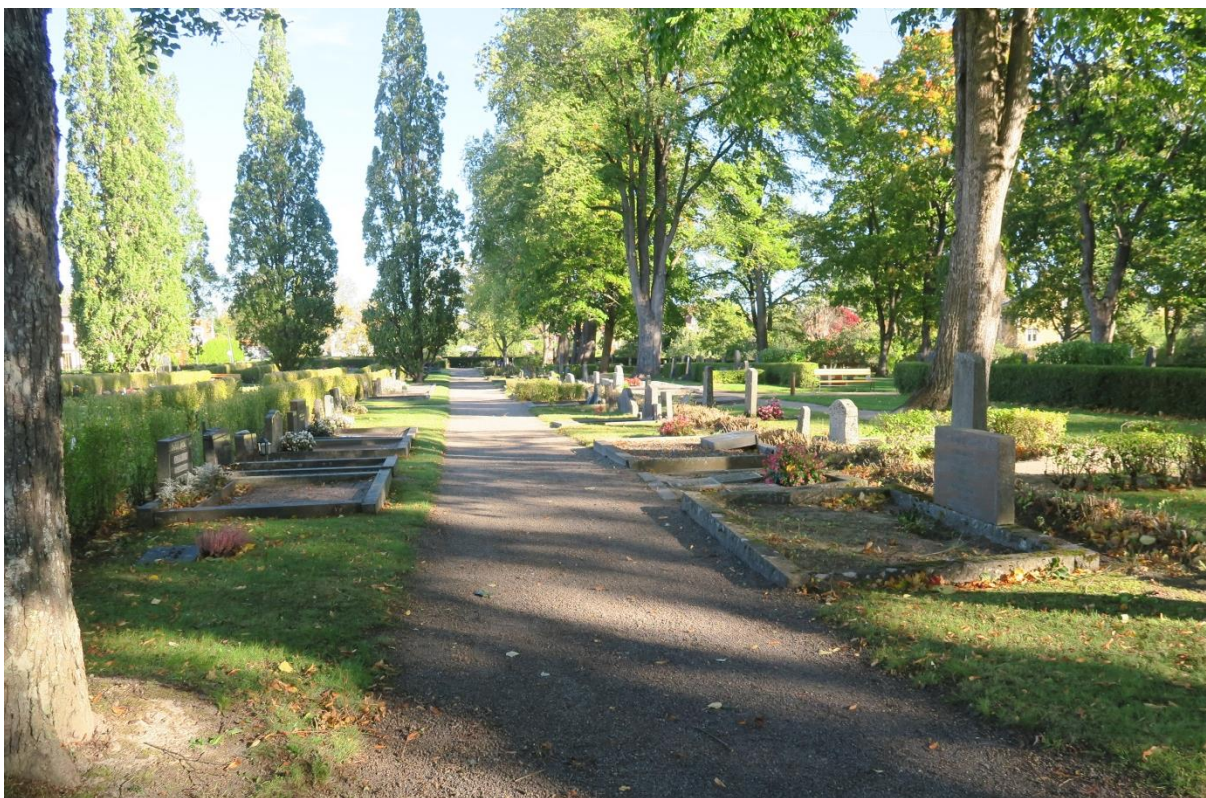
Familjegravarna är låga, breda i framför allt röd granit alternativt diabas. Gravstenarna har både symmetrisk klassicistisk dekor likväl som ett enskilt dekorelement ovan inskriptionen. Gravstenarna i allmänna linjen skiljer sig nämnvärt inte form- och dekormässigt åt undantaget att det på de senare stenarna finns ett antal med ett enskilt dekorelement vänster om inskriptionen.

Kvarteret har fler välbevarade sektioner med små och tätt placerade linjegravar vilka i form och utseende i många fall är kopior av köpegravarnas större stenar.

Kulturhistorisk karakterisering och rekommendationer
Se kvarter 23.

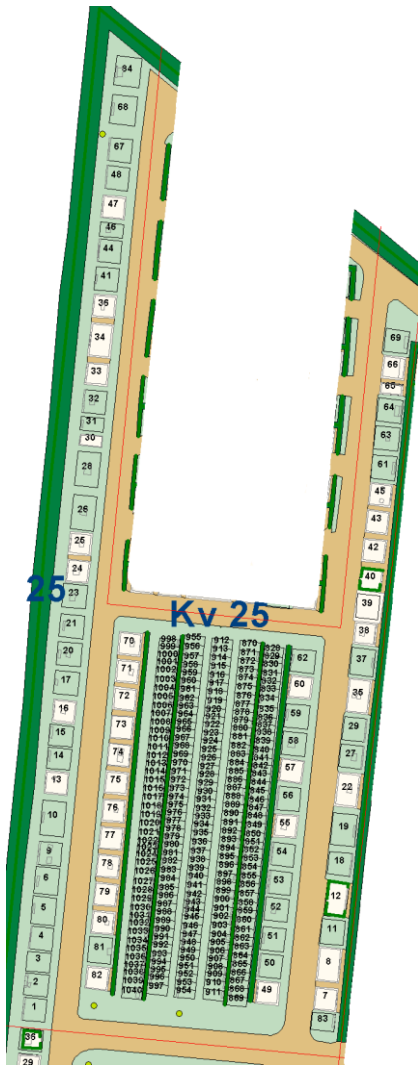
Kvarter 25

Kvarteret har samma uppbyggnad som de båda föregående men saknar den övre mittersta delen med urngravar, dvs kvarteret ramar in kvarter 26. Familjegravar finns längs gångarna och linjegravar i kvarterets mitt. En häck växer längs kvarterets östra sida och lägre häckar i nordsydlig riktning delar in urngravraderna i mindre enheter. Längs västra sidan finns ett fåtal stenramar bevarade medan motstående rad har samtliga ramar bevarade. Samtliga gravvårdar är enhetligt låga och linjegravarna är tätt placerade. Familjegravarna är från tiden mellan 1940-1950-tal med enstaka senare vårdar och i den allmänna linjen är vårdarna från åren mellan 1950 till 1958.

Samtliga vårdar är, oberoende av storlek, breda låga med plant, brutet alternativt svagt rundat krön. Symmetrisk dekor alternativt ett enkelt kors är vanligt förekommande som utsmyckning på gravstenarna. Få titlar finns i kvarteret, bland familjegravarna finns murarmästare, konstsmid, polisman samt kronojägare och i den allmänna linjen finns titlar som linjearbetaren, bagerimästare, byggm., gruvförman samt bergsprängaren.

Två äldre ekar finns längs kvarterets södra sida och öster om familjegravarna finns en häck som avgränsning mot kvarter 18.

Kvarteret är välbevarat med täta linjegravsraderna med breda låga gravstenar. I kvarteret finns förhållandevis få antal titlar.

Ovan: sydväst, välbevarade gravstenar i den allmänna linjen samt familjegravar på dess yttersida. Nedan: norr mot söder, familjegravar med ryggarna mot kvarter 18.

*Kulturhistorisk karakterisering med rekommendationer
Se kvarter 23.*

Kvarter 26

Kvarteret är beläget i nordost utanför den äldre kyrkogårdsinramningen och ramas in av en grusad gång samt kvarter 25 på dess västra, södra samt östra sida. Norrsidan av kvarteret gränsar mot kyrkogårdens norra granhäck. Kvarteret består av dubbla rader gravvårdar i väst-östlig riktning med grusgångar emellan, dvs fem mindre enheter som ramas in av en meterhög häck. Kvarteret är homogent med låga breda familjegravar från 1950-talet med ett fåtal senare inslag. Ett antal stenramar finns bevarade i kvarterets mindre enheter, flertalet borttagna. I kvarterets södra del är gravvårdarna vända mot grusgången som skiljer kvarteret från kvarter 25. Gravstenarna är i röd granit eller diabas, breda och låga med symmetrisk dekor.

Häckar av aronia omgärdar kvarterets rader med gravvårdar.

Kulturhistorisk karakterisering med rekommendationer

Kvarteret är homogent med ett antal bevarade stenramar vilket gör det enkel att läsa av kvarterets ursprungliga karaktär. Gravstenarna är tidstypiska med både symmetrisk dekor, tempelformad eller med blomsterrankor, likväl som med ett enkelt dekorelement placerat ovan inskriptionen. Gravstenarna står på stenramen eller är integrerade i stenramens bakre del. Materialet är diabas eller röd granit.

Rekommendationer

I inventeringen av kvarteret är samtliga vårdar med stenram inte medtagna på grund av det stora antalet, kvarterets mindre sektioner/enheter har beskrivits på en egen blankett liksom gravvårdar med titlar. Beslutet att endast inventera vårdar med titlar baseras på att de under tidsperioden 1940-1970-tal är sällsynta.

- Stenramar och gravstenar bevaras och återanvänds där titel, ort- eller gårdsnamn saknas.
- Gravrätter som saknar gravvård återupplåts till nya gravvårdar anpassade till kvarteret i övrigt, gärna med stenram.
- Stenramar vars ytbeläggning utgörs av grovt singel bör om möjligt bytas ut mot fint grus/sand.

Sammanfattning

Nora norra kyrkogård har en bevarad äldre struktur med en mittaxel i nordsydlig riktning, ett centralt placerat kapell, trädkrans, häckar samt grindar. Krattade grusgångar, både strikt linjära och rundade, höga trädalleér, häckar samt bänkar för vila bidrar till kyrkogårdens parkkaraktär. Kvartersindelningen följer mittaxeln samt gångsystemet och kyrkogårdens utvidgning har på ett naturligt sätt infogats i den äldre genom dels ett förlängt gångsystem och dels genom att den äldre trädkransen införlivats som trädrad. Gravvårdarnas placering och storlek, form samt bearbetning liksom det stora antalet vårdar med titlar och stenram visar hur olika stilideal/epoker avlöst varandra och vilka samhällsklasser som är representerade i kvarteren. De allra flesta kvarter har den äldre indelningen med större gravar längs gångarna och med mindre gravstenar i kvarterets mittersta del. Kyrkogården är på grund av detta en pedagogiskt viktig plats där det är möjligt att kunna ta del av bygdens historia, vilka näringar som fanns och vilka områden som var verksamma under olika tider. Gårds- eller ortnamn lämnar upplysningar om personers härkomst.

Kvarter vilka har förändrats och anpassats till nya tiders ideal har ofta en pendang på motsvarande sida mittgången vilket skapar symmetri och balans (som exempelvis kvarter 7 och 8). Inom dessa kvarter finns även grupper av utmärkande vårdar som just genom sin sammanhållning skapar en harmoni i kvarteret trots mångfalden av gravvårdar. Även nya områden har införlivats väl i äldre kvarter där södra delen av kvarter 3 samt askgravplatserna i kvarter 11 bör nämnas som goda exempel. På kyrkogården, i kvarter 14, finns fler goda exempel på återanvända gravstenar där just dessa stenar möjliggjort ett bevarande av kvarterets karaktär.

Att skydda och bevara kyrkogårdens fortlevnad som den unika plats den är bör ses som en långtgående framtida kulturhistorisk investering.

- Då inte samtliga gravstenar med ort-, by- eller gårdsnamn är medtagna i inventeringen är det oerhört viktigt att innan ett borttagande av en gravsten stämma av med

exempelvis hembygdsföreningen då det är av betydelse att församlingens olika orter som en del av bygdens historia finns representerade på kyrkogården.

- Ett fåtal gravar är tillverkade i det mer ”lättarbetade” materialet kalksten, gjutna eller formade i trä finns representerade i flera kvarter. Dessa till antalet få gravvårdar som är i kalksten, gjutjärn, eller smidda alternativt med gjutet staket utgör tillsammans med tidigare nämnda stenar ett viktigt inslag och är idag en snabbt minskande grupp av kulturhistoriskt viktiga vårdar. Personal och övriga ansvariga har ett gemensamt ansvar att utarbeta ett åtgärdsprogram där dessa vårdar prioriteras.
- Det är viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär samt gravvårdar från olika tider. En senare gravvård i ett kvarter med övervägande andel äldre gravar kan påverka det kulturhistoriska sammantagna värdet medan gravvården i ett samtida kvarter blir en viktig framtida informationsbärare.
- Välarbetade gravstenar med konstnärlig utsmyckning, traditionella symboler eller en ovanlig eller dyrbar stensort borde vara faktorer som gör återlämnade gravvårdar attraktiva för återanvändning. Dessa gravvårdar är många gånger värdefulla i sin miljö och skapar tillsammans med omkringliggande gravstenar en enhetlig del av kyrkogården.

GRAVVÅRDAR ÖVER PERSONER AV LOKALHISTORISKT INTRESSE ¹²

Kvarter 1

Gravplats 138

Edvard Elgenstierna postmästare, botanist och genealog.

Gravplats 154

Komminister Abraham Lindbohms familjegrav vilken är en av de äldsta på kyrkogården. Lindbohm var komminister i Nora fram till 1870.¹³

Gravplats 155

Fil doktor Rickard Billmanson 1835-1918, var under decennier verksam som lärare och rektor vid Nora pedagogi. Kvarter 1, stenram och mönsterkrattad sand. Upphovsman till Nora kommunala mellanskolas museum. Erhöll utmärkelse för meteorologiska observationer. Utgav Nora stad donationer och *Anteckningar om forna elevers vid Nora pedagogi*. Inköpte häradsskrivare Westerbergs gård vid Kungsgatan.¹⁴

Gravplats 172-173

Bergsmannen E.G. Ersson från Risbacken, 1818-1893, har en familjegrav i kvarter ett. På ena sidan av gravstenen står att läsa: ”Låt oss betänka att vi dö måste På det att vi måtte förståndiga vara.” Stenram och krattat grus.

Gravplats 178-179

P.W. AN. Ekestubbe. Godsägare på Skofftorp. Ledamot i Nora sparbank och Nora stads styrelse.

Kvarter 2

Gravplats 81

K.A. Bergman startar byggvaruhandel (föregångare till Mobergs bygghandel). Medlem i drätselkammaren och ägare till 30 gårdar i Nora..

Gravplats 89-90

Oscar Fritzes byggde bryggerihuset som startade som Nora Bayerska bryggeri som senar bytte namn till Nora bryggeri.

Gravplats 91-92

Rådman och stadskamrer Sven Hedborgs familjegrav. Sven Hedborg var en av Nora stads större affärsmän. Mekan Hanna var ordförande tillika engagerad i en förening för hjälp åt fattiga och sjuka.¹⁵ Järnstaket och gravsten/häll med ringar.

Kvarter 3

Gravplats 52

Julius Kristiansson, boktryckare. Ledare för Nora Stads och Bergslags tidning 1906-1940, samt råd- och kommunalman, chef för Stribergs gruvor.

---

¹² Om inget annat anges är källan; dokumentation kyrkog. Norra kyrkog. Nr 7, 1997 eller muntlig uppgift från fotograf och hembygds-kännaren Åke Mossberg.

¹³ Cnattingius, Alfild (1926) *I Bergslagen för femtio år sedan*

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

Gravplats 54

Ludvig Rinman, 1815-1890, internationellt känd metallurg, direktör på Jernkontoret och en av stiftarna av föreningen Bergshanteringens vänner vilka även reste Rinmans minnesvård¹⁶. Rinman var sonson till Sven Rinman, 1720-1792, känd bergsvetenskapsman, kemist och metallurg. Ludvig Rinman var Sveriges kommissarie vid världsutställningarna i Paris 1867. Medhjälpare vid utexperimenterandet och byggde sedan de första martinugnarna i Sverige. Hade kemiskt laboratorium i Nora. Höll uppmärksammat föredrag om bla djupborrning med diamantborr malmrostning med masugnsgas och om roterande ugn för smältning av stål och puddling av järn. Ivrade för beskrivningar av samtliga länets gruvor för efterkommande. Fick fler utmärkelser bla från franska hederslegionen. Gravvård ritad av artisten greve Cronstedt i form av stenblock med gjutjärnsinfattning.¹⁷

*Gravplats 180*¹⁸

Ragnhild Nordensten, konstnärinna medverkat till restaureringen och den konstnärliga utformningen av Nora Kyrka 1934 -35. Dekorerat interiören av sakristian i Vikers kyrka 1932.

Kvarter 9

Gravplats 54

Bergmästare Hans Kreapelin, bergmästare 1928 – 46 över Nora och Linde bergslager som tillhörde det femte bergmästardömet. Bodde på bergmästarbostället Knutsberg.

Gravplats 55

Hans Malmqvist, Trafikchef på NBJ 1934-56, Ledamot i stadsfullmäktige.

Kvarter 10

Gravplats 7

Oscar Bohm, 1816-1901, kontraktsprost i Nora Bohm. Ivrig tillskyndare av den nya kyrkogården samt nybyggnationen av Nora kyrka. Under dennes tid som kyrkoherde i Noras pastorat inrättades 14 nya skolor i pastoratet. Mekan Mathilda gick i spetsen för bildandet av Nora Fruntimmersskyddsförening vilken på 1880-talet övergick till den s.k. Lilla Föreningen till fattiga och sjukas hjälp.¹⁹ Hög smal gravvård i mörkgrå granit.

Kvarter 12

Gravplats 38

Emil Låftman, 1843-1931. Prost som efterträdde Bohm som kyrkoherde i Nora. Kontraktsprost mellan 1909-1916. Medlem av stadsfullmäktige och landstingsman.

Kvarter 20

Gravplats 286

Dagmar Lange, författaren Maria Lang, 1914-1991. Låg bred gravsten av 1940-talsmodell med stenram och krattad sand. I graven vilar även hennes mor och styvfar, Elsa och Carl Ivar Olson.

---

¹⁶ Marlsson, Anita Maria (2009) *En Norahistoria*

¹⁷ Cnattingius, Alfild (1926) *I Bergslagen för femtio år sedan*

¹⁸ Tham, W. *Lindesberg och Nora genom tiderna*.

¹⁹ Ibid.

Kvarter 23

Gravplats 449

Harry Eriksson, Gyttorp. En av 500 frivilliga från Sverige som kämpade för Spaniens frigörelse från Franco regimen 1936-38.

”Harry Eriksson var rörlarbetare på Nitroglycerinaktiebolaget i Gyttorp, född 1909. Harry kom hem från Spanien i april 1939, men i ett miserabelt skick efter en fasansfull tid i spanska fångelser. Misshandel, urusel mat, sömn direkt på kalla cementgolv med resultatet att både lungor och mage blev förstörda. Vid hemkomsten vårdades han på Hålahults sanatorium och på Nora sjukhus innan han avled i april 1940. Hans kamrater i kommunistpartiet och facket beslöt att starta en insamling till en minnessten över Harry Eriksson. Förmodligen är det den enda gravstenen i landet där det står att den döde varit en Spanienkämpe.”²⁰

---

²⁰ Hela artikeln kan läsas i sin helhet i Medlemsblad från Arkivcentrum Örebro Län, Juni 2006.

BRISTER OCH ÅTGÄRDER

Gravvårdar av kalksten

På Nora norra kyrkogård finns gravstenar och hällar av kalksten som alla, oavsett skick, är medtagna i inventeringen.

Gravvårdarna åldras och det är skillnad på olika stensorters motståndskraft. Kalkstenen är en sedimentär bergart med en porös sammansättning. Skikten har olika hårdhet så skadorna uppstår därför selektivt i svaga zoner med sprickor, skiktning och vittring. Den synliga skadan är oftast ett resultat av flera samverkande nedbrytningsfaktorer.

Kalkstenen är känslig i samband med att den blir fuktig under höst- och vintertid. När vatten som trängt in i stenen fryser spränger den sönder stenen. Andra skadeorsaker kan vara att utfällningar sker i form av salt som spränger sönder stenen. Vittring kan även ske kemiskt genom reaktion på grund av föroreningar i luft och regn.

Gravvårdar av kalksten bör så snart som möjligt få någon form av skydd, exempelvis i form av en huv av trä, plåt eller kopparplåt. Som ett nästa steg bör en konservator eller sakkunnig konsulteras för lämplig åtgärd. I ett antal fall behövs akuta insatser för att rädda gravvården. Ett tydligt exempel är gravplats nummer 98 i kvarter 2. Gravstenen har stor kulturhistorisk betydelse, dels på grund av stensorten och dels på grund av dess tidstypiska utformning (1880-tal).

Kalksten med mekaniska samt vittringsskador, kv 2, gravnr 139. Höger bild visar kalkstensvård med avbrutet kors, kv 2, gravnr 98.

Gravvårdar av järn/gjutjärn - industrihistoria

Konsten att gjuta i järn var känd redan under den sena medeltiden och redan på 1600-talet gjöts gravhällar. Gjuttekniken utvecklades och förfinades och det gjutna järnet kom med tiden att bli vanligare än smidesjärnet. Under 1800-talets andra hälft utvecklades och förbättrades tekniken samtidigt som priset på järn sjönk. Av gjutjärnet konstruerades allt från bärande konstruktioner som broar, byggnadselement, växthus till trädgårdsföremål och gravvårdar.

Gravvårdarna blev ett sätt för den välsituerade medelklassen i staden och den mer förmögna landsortsbefolkningen att visa på sin betydelse även efter sin bortgång. Att gjuta i form krävde både en formgivare, modellsnickare och gjutare vilket visar på hantverkets betydelse. Varje gravmonument hade dessutom sina egna specifika dekorelement och symboler samt inskription vilket gjorde den unik. I slutet på 1800-talet blev gjutjärnet omodernt då intresset för det smidda järnet åter blev populärt. Staket, monument och urnor från denna begränsade period är därför ett viktigt arv; över stilhistorien, materialet samt över industrialismen. Oftast saknas uppgifter om formgivare, vilka modeller som producerades samt vilka gjuterier som fanns. Kyrkogårdarnas bevarade gravvårdar av gjutjärn utgör därför ett slags anonymt produkt- och företagsregister över modeller, formgivare och gjuterier.

Ideéerna till modellerna kom från olika håll, i Dalsland och Göteborg²¹ var de gjutna gravmonumenten en försvenskning av franska och engelska förebilder. Gravvårdarnas utformning påverkades även av till Sverige inflyttade smeder, studieresor till andra länder samt av de kringflyttande gjutarna och smedernas återanvändande av modeller.

Med tanke på spridningen av de inom industrin producerade föremålen ligger det nära att tänka sig att modellerna även var vanligt förekommande i Närke. Järnet är Bergslagens material vilket på ett naturligt och självklart sätt visar sig på kyrkogårdarna i form av både gjutna hällar och smidda kors. I de närbelägna orterna Ramsberg och Lindesberg återfinns bl.a. gjutna hällar från sent 1600-tal och 1700-tal. På Nora norra kyrkogård utgörs de gjutna gravvårdarna huvudsakligen av staket samt kors där korsens utformning har en tydlig koppling till dess ålder.

Vård av gjutna gravvårdar

Gjutet järn är sprödare än det smidda och kan gå av eller skadas på annat sätt. Rost är dock den vanligaste skadan på gjutjärn. Där olika järndelar fogats samma, vid borrhål eller där järnet befinner sig vid eller i närheten av mark ökar risken för rost. Sättningskador är en annan orsak till skada, ofta i samband med tjällossning.

Obehandlat gjutjärn kan behållas ommålat men kräver då rostskyddsbehandling av något slag. Målat gjutjärn borstas rent från rost, grundmålas två gånger med blymönja samt slutstryks två gånger med linoljefärg.

Gamla lagningar utgör ett tidsdokument och bör inte röras/åtgärdas. Trasiga delar kan lödas alternativt svetsas samman, vilken metod som används är beroende av järnets kondition. Innan åtgärd konsulteras alltid sakkunnig alternativt en konservator. Gravvårdarna med järnstaket på Nora norra kyrkogård är mer eller mindre påverkade av rost samt har någon form av sättningskada. Skadorna befinner sig i olika stadier men samtliga gravvårdar behöver någon form av underhåll/åtgärd.

På Riksantikvarieämbetets (RAÄ) webbplats, www.raa.se, kan skriften ”Vård av gravstenar” laddas ned kostnadsfritt. Skriften berör både olika skador, förbyggande åtgärder, rengöring etc.

<http://saml.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>

---

²¹ Herjulfsdotter, R. (2012) *Kulturhistorisk undersökning 2012, Gravanordningar av gjutjärn*. På uppdrag av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

SLUTORD

Nora kyrkogård är med sin placering norr om stadens centrum en tillgång för Nora stad, inte enbart som rekreationsplats utan som en historisk källa till stadens utveckling med alla de personer, hög som låg, som format Nora till den bild vi har av staden och socknen idag.

Begravningsplatsen kan ses som en naturlig fortsättning på södra kyrkogården och kom till när staden växte vilket bland annat var ett resultat av industrialismens genombrott, ett faktum som möjliggjorde helt andra förutsättningar för befolkning och stad att utvecklas.

I inventeringen finns medtaget de gravvårdar som enskilt eller i ett sammanhang har ett kulturhistoriskt värde *men* där de i de flesta fall inte är skyddade eller ”frysta”.

Fördelen med den stora antalet inventerade gravvårdar är att kyrkogårdens sammanhållna omfattning synliggörs liksom möjligheten att öka förståelsen för och underlätta återanvändningen av äldre vårdar. Med ett högt antal inventerade gravvårdar ökar dokumentationsvärdet och det kulturhistoriska värdet får en tydligare betydelse.

Nackdelen med detta tillvägagångssätt blir att ett stort antal stenar är medtagna i inventeringen vilka i de flesta fall saknar ett så pass högt värde att de kvalificerar in på kyrkans inventarieförteckning. Vårdarna är dock viktiga dels som enskilda stenar och dels som delar i en helhet som visar på kyrkogårdens ursprungliga utformning.

Konsekvensen blir att när gravrätten upphör ges beslutstagare på plats möjlighet att se till både stenens enskilda betydelse samt dess betydelse i både raden och i kvarteret. För att inventeringen ska fylla den funktion det är tänkt fordras bland annat att den infogas i en långsiktig plan som uppdateras och levandegörs i det dagliga arbetet.

Återanvändning är högaktuellt men återbruket av just gravstenar varierar i landet trots att det på en kyrkogård är naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får nya ägare. En motivering till att hålla samman ett kvarters homogenitet genom återanvändning är att en modernt utformad gravvård som placeras i ett kvarter med övervägande andel äldre gravar påverkar det kulturhistoriska sammantagna värdet medan gravvården. Däremot i ett samtida kvarter blir en den moderna stenen viktig framtida informationsbärare. Saknas titel, saknar stenramen gravsten, finns ingen utmärkande dekor eller är gravvården en av fler utan att vara en del av ett sammanhang kan gravvården återanvändas, med eller utan sten, så länge hänsyn tas till kvarteret i övrigt.

I arbetet med planen för kyrkogården/gravvårdar används lämpligen Centrala Gravvårdskommitténs skrift; *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*. Det övergripande syftet med planen bör vara att bevara de kulturhistoriska värden som finns på Nora norra kyrkogård.

Denna inventering utgör en del av det förvaltningsdokument som ska finnas för begravningsplatser, kyrkor och kyrkotomter som är skyddade enligt 4 kap. kulturmiljölagen (KML). Inventeringen är tänkt att fungera som ett stöd i det vardagliga arbetet samt underlätta vid tillstånds- eller dispensärenden.

Som en följd av denna inventering kommer Länsstyrelsen i Örebro Län tillsammans med Örebro Läns Museum att gå igenom utvalda gravvårdar för att skilja ut de som bedöms vara mycket värdefulla. Dessa kan församlingen sedan föra upp på en separat

